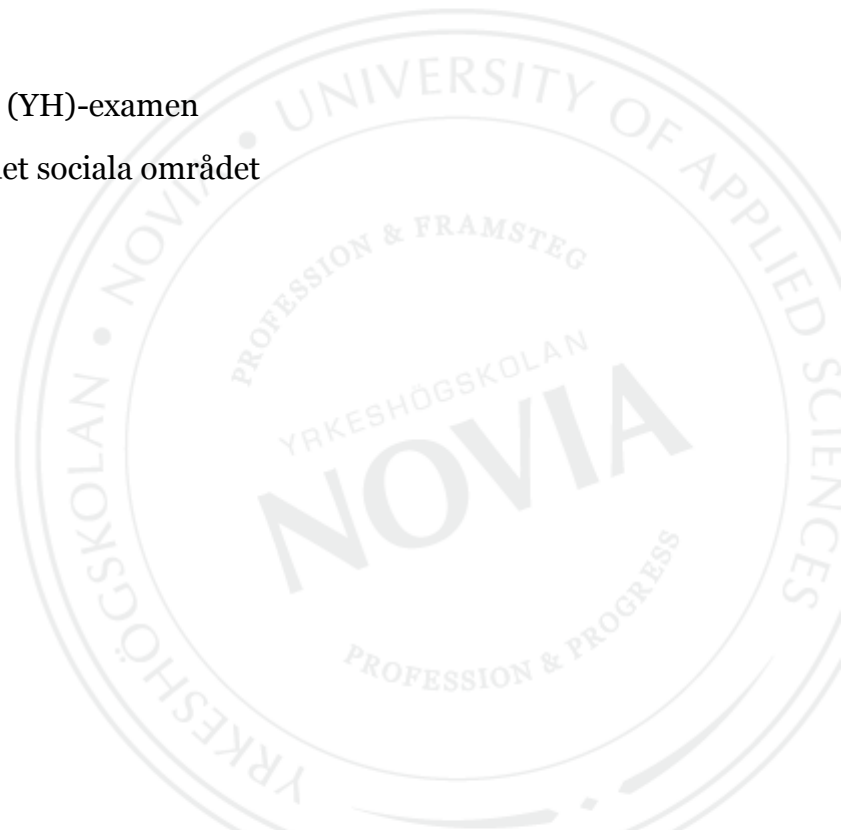

När mamma och pappa skiljer sig

- En kvalitativ undersökning av hur barn reagerar på föräldrarnas skilsmässa och hur man inom barndagvården kan stöda barnet

Isa Granqvist

Examensarbete för Socionom (YH)-examen
Utbildningsprogrammet för det sociala området
Vasa 2014

EXAMENSARBETE

Författare: Isa Granqvist

Utbildningsprogram och ort: Det sociala området, Vasa

Inriktning/alternativ/Fördjupning: Socialpedagogiskt arbete / Förskolepedagogik

Handledare: Carita Blomström & Ralf Lillbacka

Titel: När mamma och pappa skiljer sig

- En kvalitativ undersökning av hur barn reagerar på föräldrarnas skilsmässa och hur man inom barndagvården kan stöda barnet

---

Datum 23.1.2014 Sidantal 53 Bilagor 3

Abstrakt

Syftet med mitt lärdomsprov var att undersöka hur man på bästa sätt inom dagvården bemöter och stöder ett barn vars föräldrar har beslutat att skilja sig. Undersökningen utfördes genom kvalitativa intervjuer tillsammans med sex anställda inom barndagvården. Dessa anställda har lång erfarenhet av arbete med barn inom barndagvården.

I teoridelen har jag genom litteraturstudier tagit reda på hur barn påverkas av den kris som skilsmässan innebär. Kris, krispedagogik, krisreaktioner, inre modeller, anknytning till dagvårdspersonal och fostringsgemenskapens betydelse är bland annat teman som behandlas i teoridelen.

Undersökningen visade att barn reagerar väldigt olika på en skilsmässa och att skedet innan skilsmässan känns som mest turbulent. Reaktionerna som daghemspersonalen har lagt märke till har i allmänhet visat sig som starkast innan separationen har blivit ett faktum. Respondenterna poängterade att krishantering och teoretisk kunskap om hur man bemöter ett barn i en känslomässig kris är viktigt och informationen skulle behöva bli mer omfattande för samtliga yrkesutövare inom dagvården.

Språk: svenska Nyckelord: skilsmässa, barn, krispedagogik, daghemspersonal

---

BACHELOR'S THESIS

Author: Isa Granqvist

Degree Programme: Bachelor of Social Sciences

Specialization: Socio-pedagogical work/Pre-school pedagogy

Supervisors: Carita Blomström, Ralf Lillbacka

Title: When mommy and daddy divorce

- A qualitative study of children's reactions to parents' divorce and how day-care personnel can support the children at the day-care center

---

Date 23.1.2014

Number of pages 53

Appendices 3

Summary

The purpose of the thesis was to study how day-care personnel in the most adequate way can deal with and support children whose parents have decided to divorce. The study was executed through qualitative interviews with six employees, all currently working at day-care centers and all with long experience of working with children.

In the theoretical part of the thesis I gathered information on how children are affected by the crisis that a divorce causes from their point of view. Crisis, crisis pedagogy, reactions to crisis, life models, attachment to day-care personnel, and the professional partnership between parents and personnel at the day-care center and its importance are themes that are discussed within the theoretical frame of the thesis.

The study showed that children react very differently to a divorce and that the stage before the divorce is usually the most turbulent for the children. The reactions that the day-care personnel have noticed have generally been most powerful just before the children are informed about the divorce. The respondents pointed out that crisis management and theoretical education on how to deal with a child in an emotional crisis are very important. The information should be more extensive and available to everyone employed at a day-care center, they said.

Language: Swedish
Personnel

Key words: Divorce, Children, Crisis Pedagogy, Day-care

INNEHÅLL

1 Inledning.....	1
2 Syfte och frågeställningar.....	2
3 Kris.....	3
3.1 Varför är skilsmässa en kris?.....	3
3.2 Psykisk kris.....	4
3.2.1 Den utlösande situationen.....	5
3.2.2 Vilken inre betydelse krisen utgör.....	5
3.2.3 Den aktuella livssituationen.....	5
3.2.4 De sociala förutsättningarna.....	5
3.3 Krisens faser.....	6
3.3.1 Chockfasen.....	6
3.3.2 Reaktionsfasen.....	6
3.3.3 Bearbetningsfasen.....	7
3.3.4 Nyorienteringsfasen.....	7
3.4 Krispedagogik.....	7
3.5 Krispedagogisk modell.....	8
3.5.1 Uttrycksfasen.....	9
3.5.2 Faktafasen.....	9
3.5.3 Handlingsfasen.....	9
3.5.4 Uppföljningsfasen.....	10

4	Känslor och reaktioner.....	11
4.1	Krisreaktioner.....	12
4.2	Alternativa uttrycksmetoder.....	13
5	Daghemmets roll.....	16
5.1	Allmänt om anknytning.....	16
5.1.1	Anknytningsmönster.....	17
5.1.2	Inre modeller.....	18
5.2	Anknytning till dagvårdspersonal.....	20
5.3	Fostringsgemenskap.....	21
5.4	Pedagogens viktiga roll.....	22
5.5	Krispedagogik på daghem.....	25
5.5.1	Att möta barn i kris i dagvården.....	25
5.5.2	Föräldrakontakten.....	26
5.5.3	Ta upp oron.....	27
6	Val av metod.....	30
6.1	Val av respondenter.....	31
6.2	Genomförande av undersökning.....	31
6.3	Responsbehandling och etiska reflektioner.....	32
7	Resultatredovisning.....	33

7.1	Personalens upplevelser, stöd och bemötande.....	33
7.2	Fostringsgemenskap.....	39
7.3	Skolning och information.....	44
8	Resultatanalys.....	48
8.1	Reaktioner.....	48
8.2	Stödinsatser.....	48
8.3	Samarbete.....	49
8.4	Skolning och krisplan.....	50
9	Slutdiskussion.....	52

Källor

Bilaga 1

Bilaga 2

Bilaga 3

1 Inledning

I dagens samhälle vistas majoriteten av barnen i Finland på en dagvårdsplats dagtid medan föräldrarna förvärvsarbetar. Detta betyder att daghemspersonalens kompetensområde blir allt bredare och deras roll som medfostrare får allt större betydelse. Som anställd på ett daghem förutsätts man förutom att ha adekvat utbildning för ändamålet också ha medmänskliga färdigheter och verktyg för att möta barn i olika livssituationer. Skilsmässor i barnfamiljer är i dag inget ovanligt och ses heller inte mera som något tabubelagt.

Jag har valt att göra ett lärdomsprov om skilsmässans effekt på barnet. Detta på grund av att jag upplevt att barn, vars föräldrar beslutat att skilja sig, genomgår en så stor förändring i sin vardag att det vore på sin plats att ha en teoretisk grund att stå på för att förstå barnets reaktioner och perspektiv på separationen. Samtidigt känns det viktigt för mig att kunna ge ett gott bemötande och stöd till såväl barn som föräldrar, även i tider av motgång, när man är yrkesutövare inom dagvården.

Själva undersökningen kommer att göras genom kvalitativa intervjuer, som bandas in, tillsammans med daghemspersonal och sedan transkriberas. Innan intervjuerna kan inledas sänds en anhållan om forskningslov till kommunen och därefter tar jag kontakt med daghemmens föreståndare personligen. Till föreståndarna skickade jag ut förberedande frågor inför intervjun för att personalen skulle kunna förbereda sig så att båda parter kan jobba så tidseffektivt som möjligt. Intervjuerna gjordes på daghemmen och mitt önskemål var att kunna få såväl barnträdgårdslärare som barnskötare som respondenter eftersom yrkesgrupperna har olika fokus och möjlighet att observera i en barngrupp. Dagvårdspersonalen kommer få tillgång till lärdomsprovet efter att det presenterats och godkänts.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet med mitt lärdomsprov är att undersöka hur man på bästa sätt i dagvården bemöter ett barn vars föräldrar har beslutat att skilja sig. I teoridelen tänker jag genom litteraturstudier ta reda på hur barn påverkas av den kris som skilsmässan innebär i deras ögon. Hur bemöter man ett barn som personal på daghem och hur kan man stödja dem igenom krisen? Hur viktig är fostranssamverkan mellan förälder och personal i ett sådant läge?

I min undersökning kommer jag att intervjua daghemspersonal från tre olika daghem om hur de har upplevt barnets reaktioner och vad de har gjort från daghemmets sida för att stöda barnet såväl som föräldrarna. Vad har upplevts som jobbigast för barnen under den tiden när skilsmässan har varit ett faktum? Vad har de på daghemmet gjort för stöd alternativt har daghemmet fungerat som en frizon för barnet? Anser sig daghemspersonal vara förberedd på att möta ett barn i kris? Har problematiken som kan uppstå i samband med en skilsmässa tagits upp i daghemmets krisplan?

Anknytningsteorier och fostranssamverkan kommer i viss mån att behandlas i lärdomsprovet, främst från pedagogens perspektiv, eftersom dessa utgör grunden för en pedagogs möjlighet till handlande i stödjande arbete med barn. Att ”ta upp oron” är en samtalsmetod som jag kort kommer referera för att kort och koncist redogöra eftersom jag anser att det är ett bra verktyg att använda sig av även när oro för ett barn vars föräldrar har beslutat att skilja sig väckts. Umgängesrätt och boendelösningar för barnen efter en skilsmässa kommer jag inte att ta upp i teoridelen. Ej heller kommer jag att redogöra för vilka olika faktorer som har gjort att föräldrarna har valt att skilja sig och hur de faktorerna påverkar barnen och dess återhämtningsprocess från krisen. I arbetet kommer jag att använda ordet skilsmässa och separation parallellt som synonymer, eftersom det sällan spelar någon större roll för ett barn om föräldrarna är juridiskt bundna till varandra eller ej.

3 Kris

3.1 Varför är skilsmässa en kris

Sällan förknippas ordet kris med skilsmässa men i barnens ögon raseras deras uppfattning om hur familjen ser ut och vem som finns tillgänglig i vardagen när föräldrarna skiljs åt. Deras inbyggna syn av att föräldrar bor under samma tak och tillsammans skapar familjedynamiken. I denna dynamik inkluderas barnet och har en given roll och lägger således barnets grundsyn för hur mellanmänskliga relationer fungerar. Föräldrarna präglar ett barns identitet och förhållningssätt i relationer till andra människor och familjedynamiken i sig utgör verkligheten som barnet utgår ifrån även i framtiden. Barnets jag-identitet skapas i och av familjen och ger därför ramar för vem barnet är som individ i ett socialt samhälle.

För att förstå varför relationen till barnet och relationen mellan föräldrarna påverkar barnets identitet och jag-uppfattning så behöver man sätta sig in vad det är som skapar och utvecklar barnets identitet. Enligt Erik H. Erikson är den individuella identiteten människans egen uppfattning och upplevelse av att ”jag är jag”. Den subjektiva jag-uppfattningen består av *social, biologisk och psykologisk identitet*. Den biologiska identiteten är den individuella ytliga kroppsuppfattningen. Hur ser jag ut? Vilket kön tillhör jag? Medan den psykologiska identiteten består av de egna unika känslorna man upplever, vilka intressen man har, vilka behov man har och vilka försvarsmekanismer man har. Den sociala identiteten skapas genom att barnet i sin fysiska miljö som han/hon lever i har möjlighet att på olika sätt uttrycka sin identitet. Som till exempel att det är accepterat att visa sina känslor öppet med gråt, skratt och använda sitt kroppsspråk skriver Hwang&Nilsson (2011, s. 311-312).

Dessa ovannämnda beståndsdelar utgör alltså den kompletta identiteten och utvecklingen av den skapas hos det lilla barnet genom att föräldrarna eller andra viktiga personer förmedlar vilken bild de har av barnet. Därefter anammar barnet den bilden och gör den till sin egen jag-bild, menar Hwang&Nilsson (2011, s. 31). Små barn kan inte kritiskt evaluera den bild de egentligen getts av andra och under uppväxtåren byggs fler och fler jag-bilder upp hos barnet i och med att de socialiseras med olika människor som ger barnet olika bilder. Sedan när barnet blir tonåring kan denne själv kritiskt börjar ta ställning till vilka bilder som överensstämmer

med tonåringens egen syn på sig själv, vem man är, och vilka bilder som kan förkastas och detta bildar en mer självständig identitet (Hwang&Nilsson, 2011, s. 31).

En skilsmässa är en omtumlande händelse i såväl ett barns som en vuxens liv. Barnet har växt upp i en familj bestående av mamma-pappa-barn och identifierar sig därför med bägge föräldrarna och har tagit in inre arbetsmodeller av samspelet i familjen. När föräldrar sedan beslutit sig för att de ska gå skilda vägar rämman barnets grund av trygghet eftersom tryggheten består av mamma och pappa tillsammans. En skilsmässa beskrivs som ett trauma där barnet tillfälligt upplever att tryggheten ryckts undan och vardagen blir osäker. En skilsmässa behöver inte alltid innebära en stor katastrof men det faktum att skilsmässan är en stor förändring i barnets liv och uppfattning av sin egen identitet räcker för att benämnas som att man entrar ett kristillstånd. Faktorer som påverkar barnets mående i första hand är föräldrarnas förmåga att kommunicera och samarbeta med varandra (Fahrman, 1993, s. 37-38).

3.2 Psykisk kris

Föräldrarnas separation innebär inte bara en stor förändring i barnets fysiska miljö utan påverkar också tillfälligt barnets kognitiva och emotionella utveckling. Såväl barn som vuxna som delges ett plötsligt och oväntat besked kan gå in i en mental kris för att systematiskt kunna greppa det besked som givits. Detta gör kroppen omedvetet för att människan ska kunna få kontroll över situationen.

Ett psykiskt kristillstånd entras då individens erfarenheter och inlärd reaktionshandlanden är otillräckliga för att förstå och mentalt bemästra den situation man råkat hamna i. Redan från barndomen bygger vi upp strategier för att förstå och hantera olika livshändelser för att göra dem begripliga. Genom hela livet stöter varje människa på olika typer av psykiska utmaningar och våra tidigare strategier och metoder för att hantera dem följer med oss livet ut och har således en betydande roll när det handlar om krishantering. Den psykologiska krissituationen indelas i fyra olika faktorer enligt Cullberg (2006, s. 19).

3.2.1 Den utlösande situationen

Situationer som utlöser ett kristillstånd är i allmänhet av två slag eller ofta i praktiken en kombination av båda -. traumatisk kris och utvecklingskris/livskris. En traumatisk kris uppstår när plötsliga och oväntade påfrestningar utgör ett hot mot individens fysiska existens, sociala trygghet och identitet. Enligt Wennberg S. & Wennberg B. (2002, s. 66) är en skilsmässa en typisk situation som kan utlösa en psykisk kris. Ett kristillstånd kan också utlösas trots att skilsmässobeslutet varit utdraget och sedan länge ett alternativ men det faktum att relationen avslutas kan bli övermäktig (Cullberg, 2006, s. 19).

3.2.2 Vilken inre betydelse krisen utgör

Hur påverkas människan rent personligt som drabbats? För att kunna förstå varför människor reagerar så olika på identiska händelser behöver man ha kunskap om personens tidigare livserfarenheter. Eftersom var och en individuellt bygger upp metoder och strategier för att hantera motgångar redan från tidig ålder så innebär det att dessa kommer att spela en stor roll i individens agerande även i kris framhåller Cullberg (2006, s. 19-20).

3.2.3 Den aktuella livssituationen

Beroende på i vilken livssituation människan befinner sig i så påverkar krisen individen med olika effekt. Motgångarna påfrestar olika mycket beroende på vad individen själv upplever som viktigt och vad denne värderar i nuläget. Enligt Wennberg S. & Wennberg B. (2002, s. 66-67) försvåras krisen utifall att skilsmässan sammanfaller samtidigt som någon annan typ av krissituation, som ex. arbetslöshet och får större utlopp och konsekvenser för såväl den enskilt drabbade som familjen. Se även Cullberg (2006, s. 20-21).

3.2.4 De sociala förutsättningarna

Cullberg J (2006, s. 21) innefattar häri familjedynamiken när en eller flera medlemmar drabbas av kris. En välfungerande familj fungerar som stöd i kris medan en familj som redan tidigare är dysfunktionell eller i vardagen drar tunga lass av en eller annan orsak kan fungera som ytterligare störningsmoment för den krisdrabbade. T.ex. I en familj där ett barn har ett utagerande beteende så trappas utagerandet i allmänhet upp ännu mera av en skilsmässa och

krisen slår därför också hårdare mot samtliga familjemedlemmar menar Wennberg & Wennberg (2002, s. 67), se även Cullberg (2006, s. 21).

3.3 Krisens faser

För att förstå vad som händer inuti en människa när de delgivits ett tungt besked och sedan plötsligt kan hantera situationen igen så är det bra att känna till de olika krisstadierna i den mentala krisbehandlingen. Samtidigt är det en förmån för anställda inom dagvården att kunna identifiera i vilken fas ett barn befinner sig för att kunna ge ändamålsenligt stöd. De olika krisstadierna kan indelas i fyra olika faser. Chockfasen, reaktionsfasen, bearbetningsfasen och slutligen nyorienteringsfasen. Varje fas har ett specifikt innehåll och i varje fas behöver individen en särskild typ av stöd för att kunna entra följande fas (Cullberg ,2006, s. 143-144).

3.3.1 Chockfasen

När en människa ges ett oväntat besked eller ett besked som rycker undan tryggheten och gör att individen tappar fotfästet innebär detta en stor förändring i deras liv och det är vanligt att människan entrar ett chocktillstånd. När nyheten är för stor för att greppa så sluter människans psyke ut verkligheten för att ge individen tid att stegvis ta in det som sagts för att börja bearbeta det. Chockfasen kan vara allt ifrån några minuter upp till några dygn. En individ i chock har svårt att ta emot ny information samt minnas och uppfatta det som sägs i anslutning till det besked som utlöst chocken. Detta händer på grund av att individens hela fokus flyttas på att försöka ta in det svåra beskedet som getts menar Cullberg (2006, s. 143-144).

3.3.2 Reaktionsfasen

Chockfasen och reaktionsfasen tillsammans benämns som **den akuta krisen**. Dessa två faser tillsammans bör inte pågå längre än fyra-sex veckor. Det är först efter att individen kunnat ta emot det som skett som reaktionsfasen kan ta vid. Reaktionsfasen kännetecknas av individens behov att integrera det som hänt i den egna tankevärlden. Detta ger ofta uttryck i att individen försöker hitta en mening med det som hänt (Cullberg ,2006, s.144). Att skapa ett sammanhang av det nuvarande kaoset. Det är i denna fasen som, i synnerhet barns, magiska tänkande kan ta

vid och ge upphov till skuld känslor. ”Om jag bara hade varit snäll...”, ”Om jag inte hade gnällt... Då skulle mina föräldrar aldrig skilt sig”.

I den akuta krisen skapas olika försvarsmekanismer i människans psyke för att hålla obehagskänslorna på en hanterbar nivå. Dessa försvarsmekanismer kan vara av godo för individen eftersom det ger denne en chans att succesivt förstå det som hänt och konfrontera det som inträffat menar Cullberg (2006 s. 144, 150).

3.3.3 Bearbetningsfasen

Efter att den akuta krisens faser inleds bearbetningsfasen. Den uppskattas att pågå 6-12 månader efter det trauma som utlöst kristillståndet. Tidslängden är beroende av hur personen upplevt det som hänt dvs den utlösande situationen såväl som vilken typ av inre betydelse krisen har haft. I bearbetningsfasen börjar individen åter blicka framåt och individen har fått litet distans till det trauma som utlöst krisen. Individen börjar sakta återgå till tidigare aktiviteter och ny information och kunskap blir småningom hanterbar att ta emot och implementera i vardagen igen (Cullberg ,2006, s. 152-153).

3.3.4 Nyorienteringsfasen

Enligt Cullberg (2006, s. 154) är nyorienteringsfasen är ändlös och följer med varje individ genom livet. I denna slutliga fas har traumat blivit ett ärr som individen lever med och accepterar. Eventuellt ser individen också att de genom krisprocessen lärt sig mycket och vuxit på ett mentalt plan. Trots att påminnelser om traumat fortfarande känns sorgsamt så har livet fortsatt och har fått mening igen.

3.4 Krispedagogik

Krispedagogik är ett användbart verktyg för alla som arbetar med människor. Krispedagogiken kan ge riktlinjer och råd i hur man kan bemöta en kris och en människa som drabbats av kris för att i slutändan nå en så kallad inlärningsvinst. För att kunna nå en inlärningsvinst behöver såväl vuxna som barn få möjlighet att verbalisera sina känslor för att de ska få placera känslorna utanför sig själva och på så vis blir känslorna mer hanterbara. Genom detta kan människor

tillämpa tillvägagångssättet och hanteringen av krisen även i framtiden och har på så vis gjort en inlärningsvinst.

När ett barn befinner sig i ett kristillstånd, som en skilsmässa kan utlösa, är det allra viktigaste att det finns vuxna i näromgivningen som stödjer, skapar trygghet och är omtänksamma. Den vuxnas uppgift när ett barn är i kris är att hjälpa barnet att lägga ord på känslorna och tillsammans med barnet försöka få det att förstå varför känslorna utåtagerar på ett visst sätt. Detta kan göras med barnets egna föräldrar, personal på daghem eller vid behov tillsammans med en terapeut. Därtill kan man försöka hjälpa barnet att finna bemästringsmetoder för känslorna och därigenom öka barnets självkänedom. Detta leder förhoppningsvis till att barnet utvecklar en självkänedom som gör att reaktionerna och känslorna inte upplevs lika skrämmande i det aktuella krisläget (Raundalen & Schultz, 2007, s. 41-50).

Såväl barn som vuxna behöver få bearbeta det som utlöst en kris systematiskt för att få tillbaka sina känslor av sammanhang och förutsägbarhet, vilka ofta rubbas när man entrar ett kristillstånd. Genom att bearbeta sina känslor och aggressioner får man möjligheten till ökad självkänedom och därefter också nya inre modeller för att hantera påfrestningar även i framtiden. Utgången av upplevda kriser i tidig ålder kommer alltså att lägga spår i barnens hjärna och på så vis associerar de kriskänslor även i framtiden till det första mötet med en kris och tillvägagångssätten för att bemästra situationen framhåller Raundalen & Schultz (2007, s. 45-49).

3.5 Krispedagogisk modell

Krispedagogik används för att förstå ett barns psykologiska och pedagogiska behov när det befinner sig i kris. Genom att känna till krispedagogikens fyra faser kan man som anställd på ett daghem få teoretiska förhållningssätt och anvisningar för hur man ska bemöta, hjälpa och stöda ett barn genom en kris. I slutändan önskas att barnet kan nå en inlärningsvinst som barnet sedan bär med sig som en *konstruktiv inre arbetsmodell* för att komma igenom en kris även i framtiden. Den krispedagogiska modellen är indelad i fyra olika faser – uttrycksfasen, faktafasen, handlingsfasen och uppföljningsfasen (Raundalen & Schultz, 2007, s. 50). Alla

faser innefattar olika grader av aktivt stöd från en utomstående person, i det här fallet en person anställd inom dagvården.

3.5.1 Uttrycksfasen

För att nå en uttrycksfas behöver barnet få tid och möjlighet att berätta om det som hänt och vad det känt och upplevt i den stunden de blivit medvetna om krisen, i det här fallet skilsmässan. Pedagogerna ska i denna fas klargöra att hon/han är tillgänglig om barnet vill prata, att det också är fysiskt möjligt att gå iväg på tumanhand för att prata om barnets behov. I det här skedet tar pedagogerna den mer lyssnande rollen och kan ställa frågor om vad barnet emotionellt upplevt vid beskedet om skilsmässan. När det handlar om mindre barn behöver pedagogerna vara väldigt lyhörd och vid behov hjälpa barnet att sätta ord på känslor. Genom detta blir barnets känslor bekräftade och förhoppningsvis mindre skrämmande. Här bör personalen ta kontakt med föräldrarna för att få konkret information om vad som skett och hur man ska ta upp skilsmässan med barnet (Raundalen&Schultz ,2007, s. 50-51).

3.5.2 Faktafasen

Barn kan ofta missuppfatta det som sagts i anknytning till ett skilsmässobesked eftersom det inte är helt enkelt att förklara för ett barn varför föräldrarna plötsligt skiljer sig. Föräldrarna kan också själva ha varit väldigt upprivna vid beskedet om skilsmässa så att barnen har haft för många impulser att analysera. Barn behöver därför upprepade gånger få höra orsaken till en skilsmässa på ett kort och ärligt sätt som barn kan förstå. Andra barn på daghemmet med skilda föräldrar kan också börja dra paralleller till deras föräldrars skilsmässa och därigenom får barnet olika förklaringar på varför föräldrar skiljer sig. Genom att vara ärlig så undviker man att barnet får skuld-känslor eller lämnas med förklaringar som inte har någon sammanhang till dess egna situation. I faktafasen är det i regel pedagogerna som har ordet och ska framföra det som verkligen hänt och sälla bort rykten eller påstående som inte stämmer i det aktuella barnets situation (Raundalen&Schultz ,2007,s.51-52).

3.5.3 Handlingsfasen

I den här fasen är det barnet som är mest aktivt. Denna fas kan jämföras med att barnet går ur bearbetningsfasen och entrar nyorienteringsfasen (se sidan 7) och barnet börjar återgå till tidigare beteenden och mönster och ofta i faktafasen och handlingsfasen så börjar barnet aktivt

och konstruktivt utåt att bearbeta det som hänt genom lek eller genom att estetiskt bearbeta med teckningar, färger och former. Barnet engagerar sig och har möjlighet att bemästra sina känslor vilket ger upphov till en känsla av kontroll och säkerhet skriver Raundalen&Schultz (2007, s.52).

3.5.4 Uppföljningsfasen

Alla barn genomgår kriser i olika takt beroende på vilken inre betydelse krisen haft och att olika faser tar olika lång tid är vanligt. Efter att barnet börjat återgå till ”sig själv” kan personalen åter igen ha ett samtal med barnet och sedan vårdnadshavarna för att få en överblick av läget och vid behov kan utomstående terapeutisk hjälp kontaktas (Raundalen& Schultz ,2007, s. 53).

4 Känslor och reaktioner

”Utan att kunna påverka situationen måste barnet finna sig i att familjen splittras”

Ellneby Y. (1999) s. 45

Som yrkesutövare på en dagvårdsplats innebär det att man fungerar som en närvarande vuxen. Man fungerar som omvårdare under den tiden på dygnet då föräldrarna förvärvsarbetar. Detta innebär att barnen sätter sin trygghet och tillit till personalen och de lär känna barnen och kan på ett objektivt vis studera deras utveckling och beteende. Därför har personalen på ett daghem en möjlighet att notera plötsliga förändringar i barns beteenden och på så vis kan ge stödinsatser på plats vid till exempel en skilsmässa. Då är det till fördel om personalen känner till vilka reaktioner och uttrycksmetoder barn kan tillämpa när något inte känns bra.

Att föräldrar med gemensamma barn skulle behöva hålla ihop förhållandet för barnens skull är numera motbevisat. Barn är väldigt observanta, känsliga för stämningar och kroppsspråk och läser lätt av när en förälders sinnesstämning förändras. Därför mår barn inte bra av att stämningen i familjen är spänd eller att kommunikationen mellan föräldrarna ofta slutar med ihållande bråk och tjafs. Föräldrar i ett icke-fungerande parförhållande tar istället mer ansvar för situationen genom att separera och därigenom kan ett barn lära sig gränssättningar för vad som är acceptabelt i ett förhållande. Detta förutsätter att föräldrarna kan samarbeta, respektfullt möta varandra och ej heller smutskastar eller klandrar varandra för separationen, allra minst inför barnen. Det bästa man som förälder kan göra för barnen är att se till att båda föräldrarna fortfarande är delaktiga i barnens liv och förklarar att ingen kommer försvinna, trots att de framöver inte kommer bo tillsammans allihopa menar Wennberg&Wennberg(2002, s.177-180).

Barns reaktioner på skilsmässa är väldigt individuella beroende av ålder, kön, anknytning till föräldrarna och barnets personlighet. Däremot får en skilsmässa eller separation nästan alltid en tillfällig negativ effekt på barnens personliga utveckling. All kraft går åt att hantera förändringen och det är därför en del barn regriderar, som exempel kan ett barn börja kissa på sig eller krypa på alla fyra trots att de redan behärskat de färdigheterna en tid (Arnö ,2008, s. 30-32).

När föräldrar med gemensamma barn beslutat att skilja sig innebär detta i regel en stor stress för barnet. För barnet kan inte påverka situationen utan måste finna sig i det faktum att familjen kommer att splittras. Skilsmässan upplevs som en stor kris för barnet eftersom deras egen jag-uppfattning delvis identifierar sig med föräldrarna. Det samspel som föräldrarna har sinsemellan bildar ett inre avtryck i barnet och detta kommer sedan att påverka barnets relationer till andra människor (Ellneby, 1999, s. 45).

Fahrman menar att ett utagerande barn i sorg reagerar friskare än ett barn som blir passivt. Barn som agerar ut sin sorg och frustration och gör känslorna öppet synliga har större möjligheter att få hjälp medan ett passivt barn hamnar i skymundan och inte bekräftas. Bland de utåtagerande barnen är det viktigt att sätta gränser för hur pass stor plats aggressiviteten får ta medan man med de passiva barnen behöver uppmuntras till aktivering såsom till exempel lek som terapi. Ett barn som plötsligt blir passivt behöver observeras noggrant, men inte bli tvingad att berätta om sin situation. Det viktigaste en vuxen kan göra är att vara lyhörd, observant och genom detta inspirera barnet till andra uttrycksformer än den verbala framhåller Fahrman (1993, s. 53).

Utifall ena eller båda föräldrarna är ledsna, nedstämda och mår dåligt efter skilsmässan så håller barn ofta masken hemma för att inte uppröra en redan ledsen förälder. Barnet kan då börja agera ut sin ilska och sorg och projicera den på utomstående vuxna och barn för att få utlopp för dem. Om ett barns känslor inte blir hörda, sedda eller bekräftade hemma så blir barnet ofta aggressivt utagerande för att tala om för omgivningen att någonting är på tok. Hysterisk gråt eller raseriutbrott över motgångar som objektivt sett betraktas banala är relativt vanligt (Fahrman, 1993, s.43).

4.1 Krisreaktioner

Ett barn som ges ett oväntat besked och fylls av överklighetskänslor kan gå i chockfas som varar allt ifrån några timmar till några dagar där de helt enkelt inte kan greppa innebörden av det besked som givits. Under detta kristillstånd kan olika fysiologiska reaktioner förekomma, såsom hjärtklappning, yrsel, magont, illamående, sömnproblem, trötthet eller sömnrubbingar och muskelsmärter så kallade psykosomatiska symtom, enligt Axelson (2010, s. 36).

Förutom de rent fysiologiska reaktionerna förekommer även olika emotionella reaktioner såsom längtan, sorg, saknad, ensamhet, upplevelser av meningslöshet, skuld skam, oro och ångest. Dessa oroskänslor kan ge upphov till irritation som kan ta sig i uttryck genom att barnet blir aggressivt, får vredeutbrott eller blir passivt och överrumplad. Dessa stora emotionella upplevelser kan i sin tur göra att barnet får tillfälliga koncentrationsstörningar och blir mållöst rastlös. Barn reagerar väldigt olika och medan en del blir överaktiva och aggressivt utåtagerande kan andra barn bli väldigt passiva och dra sig undan andra människor för att få vara i fred. Detta är viktigt för personal att känna till för att vara medvetna och uppmärksamma om att barns utåtagerande kan vara väldigt olika trots att orsaken bakom beteendet kan vara den samma (Axelson ,2010, s.36-38).

Det allra viktigaste en utomstående kan göra för ett barn som uttrycker någon av ovanstående upplevelser är att vara tillgänglig och emotionellt stödande. Ge barnet tid, plats och möjlighet att verbalt eller estetiskt uttrycka sig för att barnet ska få möjlighet att placera oron utanför sig själv och lägga ord på känslorna. Förutom detta behöver man ha ett samtal med barnets vårdnadshavare där man lägger grunden för ett gott samarbete under den mest akuta tiden. Vårdnadshavarna ska mötas med förståelse och engagemang och om samarbete uppnås så förebygger man ensamhetskänslor och ökar trygghetsupplevelser för såväl barn som föräldrar. Eftersom barnets föräldrar själva kan ha stor emotionell börda av skilsmässan är det viktigt med andra närstående vuxna som tillfälligt kan ge stöd. Det viktiga är också att barnet inte tvingas in i en lojalitetskonflikt gentemot någon förälder och det är därför av största vikt att samarbetet med och mellan bägge föräldrarna fungerar respektfullt enligt Axelson (2010, s. 38).

4.2 Alternativa uttrycksmetoder

Ibland har barn olika typer av hanteringsmekanismer som är mer eller mindre synliga för att försöka blockera ut något som är för smärtsamt att ta in. Om ett barn inte har tillgång till att verbalt utagera sina känslor eller själva motarbetar känslor som upplevs som jobbiga och väcker obehagskänslor kan de välja alternativa uttrycksmetoder och även få psykosomatiska symtom menar Cullberg (2006, s. 145).

Som motreaktion på något som känns fel är regression relativt vanligt bland barn. Regression innebär att individen som ställts inför stora eller upprepade yttre eller inre påfrestningar återgår till ett beteende som skett under tidigare utveckling, t.ex. sängvätning eller behov av samsovning. Det svåra med regression är att personer i näromgivningen kan uppfatta det som väldigt jobbigt att bemöta ett barn som plötsligt får okontrollerade känsloutbrott och går tillbaka till tidigare beteenden som nämndes ovan (Cullberg, 2006, s. 145, 44).

Att ett barn förnekar skilsmässan och skjuter ifrån sig det faktum att familjen splittras är ibland förekommande. Enligt Cullberg (2006, s. 147) innebär förnekelse att personen som drabbats delvis är medveten om det som hänt men tillåter inte sig själv förstå innebörden till fullo eller vägrar acceptera att det som hänt verkligen är på riktigt. Ett barn kan till och med utesluta ena föräldern ur sin tankevärld för att det lägger skulden på ena föräldern för separationen skriver Ellneby (1999, s.46).

Isolering av känslor är ett av de vanligaste försvarsmekanismerna som kommer i bruk när man delgivits en svår nyhet. I chockfasen är det inte ovanligt att en person som precis givits ett chockerande besked tar det med ett stort lugn, just på grund av chocken. Däremot om individen under en längre tid fortsätter förvränga det som skett eller psyket skjuter undan obehagskänslorna kan detta ge upphov till andra symptom såsom ångestattacker. Att isolera känslorna är inte frivilligt utan det är ett symptom av att försvarsmekanismen fungerar för bra så att det skedda blir omedvetet förvrängt (Cullberg, 2006, s. 147-148).

Undertryckande (suppression) liknar den tidigare försvarsmekanismen isolering av känslor men suppression är en mer medveten handling. Barnet som fått ett tungt besked vill vara duktig och inte visa sin smärta och sorg. Denne försöker ta sig samman för att inte uppröra andra eller inte vill klassas som någon att tycka synd om. Att undertrycka sina känslor kan göra att bearbetningen av det som skett blir längre och då blir även krisprocessen utdragen menar Cullberg (2006, s. 148).

Barn kan också på olika sätt försöka fly verkligheten för att slippa möta den obehagliga verkligheten av osäkerhet. Detta kan de göra genom att sätta sig och titta på TV, eftersom de då har möjlighet att både tränga undan obehagskänslor och –tankar samtidigt som de ignorerar

social kontakt med andra människor. Att använda TV:n som verklighetsflykt är vanligare bland lite äldre barn medan mindre barn istället kan börja sova ovanligt mycket och söker sömnen för att slippa vara vaket i en miljö av förändring som känns otrygg hävdar Ellneby (1999, s. 45).

5 Daghemmets roll

För att kunna stödja ett barn som genomgår kris till följd av föräldrarnas skilsmässa är det viktigt att förstå barns anknytningsbeteende och varför det är så viktigt för barnet att ha en god anknytningsrelation till daghemspersonalen. Ett barn som känner sig tryggt på daghemmet har i allmänhet en utav personalen som de tyr sig till i första hand. Det är den personen som barnet känner tillit till och är mest trygg med som mest troligt blir den primära stödjande personen när barnet är i kris. Det är anknytningspersonen i personalen som har möjlighet att få barnet att öppna sig och uttrycka sina känslor, ifall att barnet tillåts göra det. Detta innebär att den utomstående anknytningspersonen ger barnet tid, gör barnet medvetet om att hon/han finns tillgänglig om barnet vill prata och bekräftar barnets känslor men inte heller pressar barnet att prata eller söka kontakten menar Broberg, Hagström & Broberg (2012, s.147-152).

5.1 Allmänt om anknytning

”Det är förekomsten av regelbunden fysisk kontakt mellan barn och förälder som avgör om en anknytning kommer att utvecklas...” Broberg M. s 49

För att ett barn ska knyta an till en person behövs tid, regelbunden kontakt och engagemang. Vanligast är att barn har anknytningsrelationer till 1-5 personer, varav alla står i en hierarkisk ordning; T.ex. 1. Mamma 2. Pappa 3. Mormor 4. Farmor 5. Pedagog

En individs plats i hierarkin avslöjar för vem barnet känner tillit till. Vem tröstar barnet när han/hon är ledsen, orolig, rädd? Vem tillgodoser barnets grundbehov av mat, sömn, närhet? Vem är mest lyhörd och vem förstår det lilla barnet? Den främsta anknytningspersonen är i allmänhet mamman eller modersfiguren till barnet eftersom mamman oftast är den som redan från barnets första dag är källan till näring, trygghet och omsorg och är lyhörd inför barnets behov både dag och natt (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s 67-73).

5.1.1 Anknytningsmönster

Det finns tre olika typer av anknytningsmönster – *Trygg anknytning, otrygg men organiserad anknytning och desorganiserad anknytning*. Anknytningsmönstret som ett barn lärt sig genom sitt samspel med de primära anknytningspersonerna förklarar varför barn har så olika relation till andra människor, reagerar olika i medmänskliga kontakter och i socialt samspel med andra enligt Karlsson (2008, s. 67).

Ett tryggt anknutet barn kan utforska världen relativt självständigt och är försäkrad om att den säkra hamnen (famnen) finns kvar om barnet behöver tröst eller beskydd. Barnet kan tillåta sig att vara nyfiken och utforska sin omgivning men vet alltid vart han/hon ska söka sig om det känner sig hotat, trött eller sjukt. Det tryggt anknutna barnet vet att föräldern hör det, förstår vad barnet menar och vill hjälpa barnet. Man talar om föräldern som en säker hamn och som en trygg bas. Den trygga basen möjliggör barnet att utforska medan den säkra hamnen är en tillflyktsort när barnet känner sig hotat (Karlsson, 2008, s. 68).

En otrygg anknytning innefattar två typer, *undvikande och ambivalent anknytning*. Ett barn med *undvikande anknytning* använder inte föräldern som trygg bas och ger heller inga signaler om att behöva använda föräldern som trygg bas. Ofta handlar det om att föräldern eller föräldrarna inte varit lyhörd på barnets behov av närhet och tröst när det varit ledset eller blivit skrämt. Barnet har därigenom lärt sig att inte agera ut sin rädsla, ledsamhet eller oro inför föräldern eftersom känslorna inte blir bekräftade och detta innebär att barnet tröstar sig själv. Ett barn som tröstar sig själv får sedan svårt att vara empatisk inför andra människors känslöbehov och tvingas hämma sina egna känslor och rädslor. Ett otryggt barn har troligen ofta fått höra att man inte ska gnälla över småsaker eller att det är löjligt att vara rädd för olika saker skriver Karlsson (2008, s. 68-69).

En *ambivalent anknytning* uppstår när ett barns förälder endast är lyhörd inför barnets behov när det passar föräldern menar Karlsson (2008, s. 68). Barnet vet aldrig när föräldern verkligen hör eller finns tillgängligt för barnet och lär sig därför att hämma sina signaler för att skapa samspel och barnet kan därför bli passivt. Barnet kan däremot också börja ”tvinga fram” ett samspel till föräldern genom att klänga sig fast vid föräldern eller förförlja föräldrarnas varje steg, utifall att någon fara hotar så finns de i alla fall nära föräldern.

Desorganiserad anknytning betyder att barnet har svårt att bilda ett anknytningsschema till en förälder eller vårdnadshavare för att samspelet mellan dem ofta kännetecknas av rädsla för omsorgsgivaren. Ett barn som inte tröstas när det är ledset börjar koppla ur anknytningssystemet och det leder i framtiden ofta till att den känslomässiga utvecklingen blir lidande. Om ett barn gråter och tas upp av en förälder som hårdhänt hanterar barnet eller använder ett negativt röstläge så blir barnet mer rädd och orolig och detta gör att anknytningssystemet kör på fullvarv tills barnet inte längre kan organisera eller förstå vad det behöver, eftersom det vill ha närhet men blir rädd när de ges närhet. Ett barn med desorganiserad anknytning får förutom känslomässiga problem ofta beteendessvårigheter och svårt att bilda någon stabil relation till någon annan människa (Karlsson, 2008, s. 69-71).

5.1.2 Inre modeller

Axelson (2010, s. 65) framhåller att de band och identifikationer som barnet bygger upp genom interaktion med sina anknytningspersoner ger upphov till mentala föreställningar inom barnet. Dessa föreställningar och representationer utvecklas sedan till inre arbetsmodeller av barnets syn på sig självt och dess relation till viktiga närstående.

Ett barns relation till sina primära vårdare bildar barnets inre verklighet av hur människorelationer fungerar. Dessa sociala inre modeller är därför en av de viktigaste modeller som ett barn kan bygga upp. Dessa inre modeller börjar ta form när barnet är kring 18 månader gammalt och de inre modellerna präglas av relationen till de första anknytningspersonerna. Karlsson (2008 s. 66) gestaltar ett bra exempel om en inre modell vid ett barns uppvaknande efter en natts sömn. Första tiden gråter barnet för att meddela att det vaknat, varpå pappan svarar utanför ”Har du vaknat? Jag kommer!”. Efter att denna händelse upprepats varje morgon så behöver barnet inte längre gråta vid uppvaknandet utan istället ropar eller jollar barnet för att meddela att det vaknat. Barnet kan för sig själv föreställa att fadern kommer in i rummet när han hör honom/henne skriver Karlsson (2008, s. 66-67) se även Broberg, Hagström & Broberg(2012s. 91-97).

När ett barn sedan kommer i kontakt med andra individer utom familjen blir de inre modellerna synliga. De inre modellerna är således ett avtryck av samspelet i barnets familj och hemmiljö. Med hjälp av de inre modellerna strävar barnet efter att göra en ny, obekant miljö till en positiv

miljö som enligt dess egna modeller blir hanterbara (Broberg, Hagström & Broberg ,2012, s. 91-97).

Nedan följer ett exempel på trygga inre arbetsmodeller:

Om ett barn har trygga (positiva) inre arbetsmodeller med sig från hemmet så kan barnet be om hjälp, tröst eller stöd när han/hon behöver. Om barnet ramlat och slagit knät så kan barnet komma gående emot en tillitsfull pedagog och vilja få tröst. Efter att pedagogen tröstat och blåst på knät kan barnet återgå till den tidigare leken (Broberg, Hagström& Broberg, 2012,s. 48).

Nedan följer ett exempel på otrygga inre arbetsmodeller

Om ett barn präglas av otrygga inre arbetsmodeller så blir samspelet med andra människor ofta negativt. Om barnet ramlar och slagit knät så drar sig barnet undan och försöker trösta sig själv, och noteras därför kanske inte av dagvårdspersonalen. Genom att inte bli tröstat kan barnet bygga upp inre frustration och därför efteråt projicera sin frustration på något annat barn genom att slå eller sparka, varpå barnet får en tillrättavisning av någon ur personalen (Broberg, Hagström & Broberg (2012, s 48).

Ett otryggt barn har lärt sig att söka sig undan när negativa och/eller obehagskänslor uppstår och inte blir noterat eller bemött med omtanke riskerar att känna sig oälskade och oviktiga. De har i hemmet lärt sig att trösta sig själva och om detta upprepade gånger också händer på daghemmet utan att någon observerat det som hänt så blir barnets förväntningar på alla vuxna negativa. Det är därför viktigt att dagvårdspersonalen är uppmärksam om ett barn vid upprepade tillfällen agerat ut sina frustrationer på något annat barn. Det kan handla om att barnet behöver hjälp för att utveckla nya arbetsmodeller anpassade för det sociala livet som är ett faktum på ett daghem. För att kunna hjälpa otrygga barn behövs tid, observation och tålmod menar Broberg, Hagström & Broberg (2012, s. 46-49, 91-93).

5.2 Anknytning till dagvårdspersonal

Ett barns anknytning till sina föräldrar eller vårdnadshavare är en inre arbetsmodell för barnet när han/hon börjar vistas på daghem. De inre arbetsmodellerna och den primära anknytningsrelationen bildar ett mönster som ett barn implementerar även i andra relationer framöver. Ett barn förväntas bli bemött på ett specifikt sätt när han/hon är orolig, rädd eller ledsen för att det är så barnet tror att alla blir bemötta, eftersom den primära anknytningspersonen agerat på ett visst sätt. Ett barn som är tryggt anknutet till sina föräldrar/vårdnadshavare har därför sällan svårigheter med att göra sig förstådda för andra människor när de behöver närhet och omsorg (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s. 73-74).

Ett otryggt anknutet barn däremot drar sig ofta undan och skyr kontakt till andra människor eller ger svårtolkade signaler som för dem betyder att de behöver trygghet, men de har inte givits den närhet de behövt hemma, så då vet de heller inte hur de ska göra det klart för andra människor. Om ett barn är otryggt anknutet till sina vårdnadshavare innebär inte detta att de för alltid kommer ha svårt att knyta an till andra människor. Däremot behövs det tid att träna upp och komplettera de inlärdade inre modellerna för anknytning och här kan en pedagog spela en avgörande roll. Detta förutsätter intresse och engagemang från pedagogens sida samt tid för att låta barnet succesivt ta in nya modeller hävdar Broberg, Hagström & Broberg (2012, s. 77-80).

Barn på daghem har i allmänhet en av daghemspersonalen som är deras första val när det gäller tröst. Ett barn söker en ersättare för föräldern och ersättaren som blir barnets tillvalda är den utav personalen som visar sig mest lyhörd inför barnets behov och signaler. På daghem där egenvårdarmodellen är aktiv blir anknytningspersonen mer given i början men oberoende av inskolningsmodell så hittar barnet sin trygga, lyhörda person så småningom. Därefter är det lättare för barnet att knyta an till de andra i personalen när en trygg bas lagts. Genom att ha trygga relationer till dagvårdspersonalen lägger det också grunden för barnets lek, lärande och utveckling. Med andra ord är tryggheten av största vikt för att dagvården ska gynna barnet (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s. 26, 151-152, 158).

5.3 Fostringsgemenskap

För att lägga grunden för ett barns trivsel i dagvård krävs gott samarbete mellan hemmet och dagvårdsplatsen. Barnets föräldrar är i första hand de som ansvarar för barnets fostran och är också de personer som känner barnet bäst. Tillsammans med föräldrarna gör personalen upp en individuell plan för varje barns fostran, utveckling och inläring. För att personalen på dagvårdsplatsen ska kunna stödja barnet inom alla ovan nämnda faktorer är det viktigt att kontakten till föräldrarna fungerar, är öppen, respektfull och ömsesidigt tillitsfull. Genom att personalen och föräldrarna utbyter tankar och erfarenheter om vad som fungerar bäst för det enskilda barnet i olika vardagssituationer bygger man en ömsesidig fostringsgemenskap. Personalen bidrar med sitt yrkeskunnande inom barndagvård medan föräldrarna bidrar med den essentiella informationen gällande deras barns vårdbehov och kunskap om barnet som individ och dess utvecklingsnivå. Tillsammans utgör dessa två kärnan för en god fostran och dagvårdsverksamhet enligt Grunderna för planen för småbarnsfostran (s.36).

Föräldrarna och personalen arbetar tillsammans för barnets välmående och allt genomförs med barnets bästa i fokus. Det är personalens uppgift att lägga grunden för en god fostringssamverkan med föräldrarna och tillsammans i samförstånd nå ett samarbetsmönster där bägge parter möts och handlar för barnets bästa. Det är tack vare ett gott och öppet samarbete med föräldrarna som dagvården också kan stödja ett barn när vardagen blir mer problematisk och ett mer intensifierat stöd behövs. Genom fostringsgemenskapen och de samarbetsmönster som föräldrarna och personalen etablerat kan de bygga upp en strategi för stödjande arbete även som åtgärd i problemsituationer och framhålls i Grunderna för planen för småbarnsfostran (s.36-37).

Föräldrar har möjlighet att påverka den plan som gjorts upp för dagvårdsplatsens verksamhet och utvärderar även regelbundet vården för att den ska kunna utvecklas och möta hemmens önskemål enligt bästa förmåga. Som tidigare nämnt görs en individuell plan upp för varje enskilt barn där daghemmets och hemmets värderingar, barnets personlighet och individualitet samt föräldrarnas åsikter gällande barnets fostran tas i beaktande i verkställandet av vården. Denna plan följs regelbundet upp av dagvårdspersonalen, i samråd med hemmet, eftersom den dagliga verksamheten på daghemmet bör vara konsekvent men samtidigt också ta barnets individualitet i beaktande enligt Grunderna för planen för småbarnsfostran (s. 38).

5.4 Pedagogens viktiga roll

Personalen har två huvuduppgifter på ett daghem. Dels den pedagogiska uppgiften och dels har de en omvårdnadsuppgift. Daghemmet och dess personal fungerar som ett komplement till ett barns fostran, det handlar inte om att ansvaret för barnen skjuts över på någon instans utan daghemmet ska fungera som en trygg miljö för barnen att vistas i medan föräldrarna arbetar. Barnens personlighet och lynne, anknytning till sina primära omvårdare och livssituation är faktorer som påverkar ett barns trivsel på ett daghem framhåller Broberg, Hagström & Broberg (2012, s.22-25).

Om ett barns livssituation hemma vid tillfällena är stresskapande eller kaotiska kan daghemmet fungera som en trygg punkt, där barnet möts av trygga och varma vårdare. Detta innebär för barnet att vardagen blir mer beräknelig och förutsägbar vilket ger upphov till en känsla av trygghet för barnet. Detta behöver inte endast vara i fall där familjen utsätts för stora akuta händelser utan även i vardagens tillhörande stressmoment (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s. 225-226).

En skilsmässa är en känslomässig berg-och-dalbana för såväl föräldrarna som barnen. Barn under tre år har svårt att förstå varför föräldrarna separerat eftersom de i allmänhet inte har de språkliga och kognitiva förutsättningarna att fullständigt förstå ett skilsmässobudskap. De har heller inte erfarenheter av att hantera en situation eller handlingsskede utgående ifrån andras perspektiv. Det är därför vanligt att en skilsmässa eller separation innebär att barnet blir osäker på föräldrarnas känslor för barnet självt, eftersom barnet identifierar sig med föräldrarna. Genom att föräldrarna separerar och flyttar isär så finns det, i barnens värld, en möjlighet att de lämnar barnet också, vilket väcker rädsla och osäkerhet hos barnet. ”Tänk om hon/han lämnar mig också om jag bråkar...” (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s. 237-240).

Ett barns temperament är en viktig faktor i hur de hanterar en separation och hur de ger utlopp för ilska, sorgsenhet och oro. Viktigt dock att föräldrarna faktiskt verkställer sitt beslut om skilsmässa trots barnets protester eftersom det är föräldrarnas beslut. Barn är väldigt intuitiva, de känner av om relationen mellan föräldrarna är spänd och lägger snabbt märke till föräldrarnas ton till varandra. Detta betyder att trots att barnet inte har de språkliga färdigheter som behövs för att verbalisera det som ses eller upplevs så är de medvetna om känsloläget (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s. 236-237).

Som vuxen är det viktigt att hjälpa barnet att med ord få fram känslor och noteringar de gjort för att göra situationen mer begriplig för barnet. Även med små barn är det viktigt att vara ärlig och berätta om en separation för att barnen ska få känna att de är delaktiga och få någon typ av sammanhang av det stora kaos som en skilsmässa orsakar. Barn behöver få veta varför det sker, för att undvika att barnet får skuldkänslor och tror att det är barnets fel att föräldrarna skiljer sig. Enkla, ärliga förklaringar är vad ett barn behöver få. När ett barns föräldrar beslutat att skilja sig så rycks barnets trygghet bort ifrån dem. Dynamiken mamma-pappa-barn blir förändrad och därmed blir vardagen otrygg till en början. Det viktiga är att föräldrarna tänker på barnets bästa och försöker komma överens och samarbetar och har barnens bästa i åtanke. framhåller Broberg, Hagström & Broberg (2012, s. 236-238).

När ett barns föräldrar skiljer sig så reagerar alltid ett barn enligt Broberg, Hagström & Broberg (2012, s. 237-238). Reaktionerna är olika och individuella men det centrala är att varje barn faktiskt reagerar. När ett barns hemmiljö står i förändring är det desto viktigare att barnets vistelse på daghem fortsätter som förut. Samma rutiner och samma regler är viktigt. I ett sådant här skede är det viktigt att barnets föräldrar och personalen på daghemmet kan diskutera tillsammans om det som händer hemmavid och hur de på daghemmet ska tala med barnet om dess nya livssituation och förändringarna som pågår.

Atle Dyregrov menar att det för barnets bästa inte är nödvändigt att koppla in psykologer, terapeuter eller andra professionella för att möta barnet i kris, speciellt bland yngre barn. Dyregrov menar att personalen på ett daghem som sedan tidigare är kända för barnet och barnet redan har en anknytning och tillit till är mycket mer ändamålsenliga att använda som ventiler och stödpersoner när en kris, såsom en skilsmässa, är aktuell. Att leka är barnets sätt att agera

ut det som pågår och genom leken får de en annan förståelse för vad som händer, allt blir mer konkret genom lek framhåller Dyregrov (2007, s. 127).

Yngre barn som inte har de språkliga förutsättningarna för att tala om separationen eller barn som av lojalitet gentemot föräldrarna har svårt att uttrycka sina egna känslor, behov och svårigheter yttrar sig helst genom lek. Pedagogerna kan därför iaktta och inspirera barnet till lek för att försöka förstå vad barnet vill förmedla. Detta är också en av de orsaker till att personal på daghem fungerar ypperligt som stödpersoner för barnet, eftersom de vårdar barnet stora delar av dagen och därför har möjlighet att vara lyhörda och observanta (Dyregrov, 2007, s 127).

Föräldrarnas sätt att hantera skilsmässan är också en betydande faktor för barnet. Om en förälder påverkas starkt känslomässigt av skilsmässan kan deras förmåga att stöda och finnas till för barnet reduceras. Om man i personalen på ett daghem blir orolig för ett barn vars föräldrar genomgår skilsmässa är det viktigt att en i personalen som känner såväl barnet som föräldrarna tar sig tid att diskutera och tala om sin oro för barnet tillsammans med föräldrarna. Daghempersonalen ska man helst involvera bägge föräldrarna, om möjligt, i dessa samtal eftersom det gynnar barnet att båda parterna får samma information rörande deras barn (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s 245-247, 249-250).

Personalen på ett daghem ska man aldrig tvingas ta parti för någondera föräldern för det gynnar varken barnet, någon av föräldrarna eller en själv som professionell yrkesutövare. Om föräldrarna vid hämtning eller lämning smutskastar den andra föräldern är det viktigt att respektfullt klargöra att det inte är bra för barnet att höra endera föräldern bli smutskastad eller klandrad. Istället kan personalen ge råd till föräldern/föräldrarna om vart de kan vända sig för att få prata framhåller Broberg, Hagström & Broberg (2012, s.238-239).

5.5 Krispedagogik på daghem

Raundalen&Schults (2007, s.49) framhåller att det inte är så enkelt att dela upp barn mellan ”sjuka barn” och ”vanliga dagisbarn” där de så kallade sjuka barnen ska gå till terapeut medan de vanliga dagisbarnen går på dagis. För daghemspersonalen är det viktigaste att identifiera och agera när de ser att ett barn inte mår bra och på så vis fånga upp barnet i ett så tidigt skede som möjligt. Det finns ingenstans nämnt att daghemspersonalen ska överta rollen som terapeut eller psykolog men för barnets lärande och emotionella utveckling gör identifikationsarbetet skillnad och är eventuellt grunden till en snabbare bemästring av krisen. För barn handlar det ofta om att få prata, att genom lek bearbeta en kris i rollspel, teckna och måla antingen individuellt eller i grupp (Raundalen &Schultz, 2007, s. 48-49).

5.5.1 Att möta barn i kris i dagvården

Som personal på daghem är man medfostrare till de barn som drabbas av kris när en skilsmässa blir ett faktum. Där kan de möta ett barn i chockfas, reaktionsfas, bearbetningsfas eller nyorienteringsfas. Om personalen är medveten om vad som är aktuellt i familjen och hålls uppdaterad om läget finns det bättre chanser för medfostrarna att systematiskt stöda barnet och således försöka hjälpa barnet genom krisprocessen menar Cullberg (2006, s. 156-159).

Cullberg och Fahrman är överens om att när en skilsmässa blir aktuell i en familj där det finns barn kan de vuxna glömma bort att se barnen eller i längden inte orka bära all sorg för både sig själv och barnen. Det är då det blir extra viktigt för föräldrarna att se till att skapa ett nätverk av personer i näromgivningen, t.ex. personal på daghem, som under en kort tid tillsammans bildar ett nätverk som uppmärksammar och är medvetna om vad som händer. Det handlar inte om att skjuta över ansvaret på någon annan, utan det handlar om att begära om hjälp i en krissituation där man själv inte räcker till, och detta innebär alltså endast en kort tids insats från utomstående enligt Cullberg (2006, s.157-161) och Fahrman (1993, s. 38).

Att stöda ett barn i kris innebär att man som professionell hjälper barnet på dess nivå att förstå vad som hänt och att hjälpa barnet att få en känsla av sammanhang. Det är också viktigt att personalen på ett daghem förstår att de inte kan ge tillbaka barnet sin kärnfamilj och ej heller

ska uppmuntra barnet att tro det. Utan istället kan de varsamt göra barnet medveten om det som skett, om barnet vill prata om det som hänt, och genom stödjande samtal försöka få barnet att konfrontera den nya verkligheten i förändring (Cullberg, 2006, s. 157-158).

Ofta behöver barn hjälp och stöd för att uttrycka sina känslor i samband med en skilsmässa. Genom att hjälpa barnet att lägga ord på känslorna och varför utagerandet tar sig i uttryck så blir barnet mindre skrämmt av det som han eller hon upplever. De känslor som barn kan känna i samband med att familjen splittras kan vara förbjudna att uttrycka eller ”fula ord” som inte är allmänt accepterade, skriver Cullberg (s. 158). Däremot är de otroligt viktigt för barn att få uttrycka sig i en sådan situation där en vuxen vågar ta emot dem utan att skuldbelägga barnet. Att verbalisera sina känslor gör att upplevelserna får en konkret innebörd och därmed blir de lättare att hantera och bearbeta.

En stödjande person som möter ett barn i kris behöver ha kunskap om barnets situation och dess behov, empatisk förmåga och självkänedom. Empati och självkänedom är inga medfödda kunskaper utan de är färdigheter som tränas konstant under en hel livstid och det är därför viktigt att fortbildning finns tillgänglig för yrkesutövare inom klientnära arbete. Tillsammans med föräldrarna bör daghemspersonalen diskutera om hur de på daghemmet ska stödja, prata om skilsmässan med barnet och vilka eventuella svårigheter som finns i hemmet som daghemmet behöver ta i beaktande (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, s. 262-264).

5.5.2 Föräldrakontakten

Utgående ifrån ett krispedagogiskt perspektiv bör personalen på daghemmet vara öppna med deras ansvar som medfostrare i kontakten med föräldrarna. Att vara opartisk och saklig och genom att förklara att en oro för barnet har uppmärksammats i dagvården ger bättre förutsättningar för föräldrarna att ärligt berätta om till exempel en skilsmässa menar Raundalen & Schultz (2007, s. 36).

För att undvika att föräldrarna uppfattar omtanken från utomstående som snokande eller intrång i familjens privatliv är det viktigt att klargöra att daghemspersonalen endast har barnets bästa i åtanke. En av dagvårdens huvuduppgifter är att tillgodose barnens grundbehov och däri är tryggheten av största vikt. Genom att känna till barnets hemförhållanden kan

dagvårdspersonalen ge stödinsatser i den dagliga vården som kan vara avgörande för barnets trygghetsuppfattning, välmående och utveckling (Raundalen&Schultz 2007, s.37).

När daghemspersonalen lagt märke till en förändring hos ett barn eller barnet själv börjar ställa frågor angående föräldrarnas skilsmässa är ett bra tillvägagångssätt att uppmärksamma föräldrarna om vad de upplevt genom att först och främst prata och vara öppna med varandra. Om det inte finns möjlighet till någon längre pratstund vid första orossamtalet kan personalen i samband med att barnet hämtas eller lämnas kort berätta vad de lagt märke till och även ge ett brev till föräldrarna där det mer ingående framgår dagvårdspersonalens noteringar och oro. När orosbeskedet ges är det också bra att tillsammans med föräldern komma överens om en tid för samtal, vilket bör verkställas så snabbt inpå beskedet som möjligt, för att inte bygga upp föräldrarnas oro över samtalet (Raundalen& Schultz, 2007, s.37-38).

I brevet bör det framgå varför dagvårdspersonalen vill ha ett samtal, vad de lagt märke till och vad personalens oro grundar sig på. Med andra ord bör det klargöras att dagvårdspersonalen har barnets bästa i åtanke och för att göra dagvårdsvistelsen så god och ändamålsenlig som möjligt så behöver personalen få veta om något speciellt inträffat hemma eller om barnet står inför stora förändringar i hemmiljön. Genom att informera dagvårdspersonalen om detta kan föräldrarna själva få framföra sina önsknings om hur skilsmässan ska diskuteras med barnet, om barnet själv tar initiativ till samtal. Det är också viktigt att det framgår att endast en utav personalen kommer att fungera som direkt kontaktperson, på basen av vem barnet är mest anknutet till på daghemmet, för att föräldrarna inte ska känna sig påhoppade eller kränkta. Den utav personalen som utsetts till kontaktperson och är barnets primära anknytningsperson på dagvårdsplatsen har därför i uppgift att förmedla oron och ha samtalet med föräldern/föräldrarna (Raundalen& Schultz, 2007, s. 37).

5.5.2 Ta upp oron

Ta upp oron är ett förhållningssätt, med avsikten att göra tröskeln för tidigt ingripande lägre, för bland annat dagvårdspersonal att ta kontakt med föräldrarna när oro uppstått över ett barn i dagvården. Metoden strävar till att i ett tidigt skede ta upp saker som väckt oro bland personal till tals med barnets föräldrar. Tillsammans med föräldrarna önskar dagvårdspersonalen nå en respektfull och tillitsfull dialog med syftet att sänka eller ta bort oron gällande barnet.

Personalen ber alltså föräldrarna att minska dennes subjektiva oro gällande barnet genom att föra oron på tal och berätta varför oron väckts, det handlar inte om att peka ut problem eller definiera barnet eller familjen som problematisk framhåller Eriksson & Arnkil (2006, s. 22-26). För att oros-samtalet med föräldrarna ska behålla en positiv riktning är det viktigt att den i personalen som blivit orolig och ska ta kontakten till föräldrarna funderar och reflekterar över varför oron väckts och hur denna kan förmedlas till föräldrarna på ett respektfullt sätt. Därtill framhäver Eriksson & Arnkil (2006, s. 31) att det är viktigt att den oroade ur personalen funderar över vilka resurser och styrkor barnet och föräldrarna har och framhåller dessa i oros-samtalet för att bygga en positiv grund för ett gott samarbete. Viktigt är att vårdnadshavarna möts med respekt och ses som en jämbördig samarbetspartner, inte som någon som behöver utbildas. Vårdnadshavarna är specialister på sitt eget barn och deras familjeliv medan pedagogen i det här fallet bidrar med sin expertis som yrkesutövare med vikten lagd på barnets tillväxt och utveckling och tillsammans ska de utgöra ett team med ett gemensamt mål för barnets välmående och möjligheter till utveckling (Eriksson&Arnkil, 2006, s.31-32).

Tillvägagångssättet för att ta upp ett oros-samtal i praktiken, enligt Eriksson&Arnkil (2006, s. 13-14) kan indelas i tre skeden. Första skedet inleds när oron väckts – zonen Liten oro. Den anställda ska fundera över sin oro, varför är jag orolig? Vad händer om jag inte verbaliserar och kommunicerar min oro? Kan jag på detta på egen hand med mina egna resurser eller behöver jag inleda ett samarbete?

I det andra skedet- Grå zonen, förbereder sig den anställda att möta barnets föräldrar angående oron. Lista upp resurser och styrkor som ska tas upp. Hur ska man agera för att inte göra föräldrarna ängsliga eller vad bör man undvika för att inte upplevas som ett hot mot familjens integritet. Var bör man träffas för att samtalet ska vara så neutralt som möjligt? Vilken typ av samarbete önskar jag mig och hur skall jag tillsammans med föräldrarna göra upp en plan för samarbete? Hur kan föräldrarna reagera på detta samtal och hur går jag till väga ifall oron misstolkas som snokande eller hotfullt? Hur bör jag uttrycka mig för att undvika missförstånd? Dessa frågor är av största vikt att lägga ner tid och engagemang på för att på ett finkänsligt och respektfullt vis möta föräldrarna med sin oro enligt Eriksson&Arnkil (2006, s. 14-16.) I Grå zonen känner den anställda alltså att de egna resurserna inte räcker till och hjälp utifrån behövs för att minska oron. I zonen där stor oro väcks behöver barnets situation förändras omedelbart.

När stor oro väcks är barnet i fara och tilläggsresurser är akut nödvändiga (Eriksson&Arnkil, 2006, s. 27).

Tredje skedet är en typ av utvärdering av oros-samtalet. Hur gick samtalet? Borde jag gjort någonting annorlunda? Uttryckte jag min oro rätt? Fick jag fram barnets och familjens resurser till vårdnadshavarnas kännedom? Är jag nöjd med samarbetsformen som valts? Är min oro mindre nu, med andra ord har oron för barnet minskat och isåfall varför? Gick samtalet såsom jag förväntade mig? Hur kändes det att gå igenom en ta-till-tals-process? Genom dessa frågor når den anställda förhoppningsvis någon typ av avslut för sin akuta oro och en samarbetsmodell är uppgjord tillsammans med barnets vårdnadshavare (Eriksson&Arnkil, 2006, s. 17).

6 Val av metod

För min undersökning har jag valt att använda mig av en kvalitativ forskningsmetod, med intervjuer som konkret datainsamlingsmetod. Genom att välja en kvalitativ forskningsmetod får jag möjlighet att ställa ingående frågor och hoppas därigenom få beskrivande svar som väcker förståelse för hur komplex en skilsmässa är för ett barn och hur många som påverkas av en separation. Med en kvalitativ forskningsmetod ges möjlighet att undersöka ämnet djupare, än med en kvalitativ metod, och en kvalitativ metod är mer ändamålsenlig för att förstå sociala processer och sammanhang menar Holme&Solvang(1997, s. 78-79).

Frågorna inför intervjun har skickats till respektive enhet för att personalen på förhand ska kunna skapa sig en uppfattning om vilken typ av frågor som ställs. Frågorna fungerar enbart som hållpunkter och riktlinjer vilket betyder att följdfrågor kan ställas under intervjuens gång för att förståelsen och helhetsbilden ska bli så begriplig och heltäckande som möjligt. Med en kvalitativ forskningsmetod har frågorna möjlighet att förändras under processens gång för att återknytta till syftet (Holme & Solvang, 1997 s. 87-88).

För att få svar på lärdomsprovets syfte och frågeställningar är en kvalitativ intervju att föredra. Intervjun i sig liknar ett vardagligt samtal, som förstås är mer styrt till delgivande av erfarenheter och kunskapsdelning. Genom att använda intervju har personen som intervjuas bättre möjlighet att ge sin personliga åsikt, erfarenhet och expertis utan att vara bunden av styrdokument eller verksamhetspolicy (Holme & Solvang, 1997 s. 108).

Genom mitt val av forskningsmetod, den kvalitativa intervjun, hoppas jag att intervjupersonerna kan ge sin egna personliga åsikt och de erfarenheter de kan på ett så avslappnat och ärligt sätt som möjligt, för att uppfylla min undersöknings syfte. Med öppna och personligt riktade intervjufrågor önskar jag att intervjupersonerna känner att de kan delge sin personliga åsikt och erfarenhet utan desto mer utomstående styrning, vilket också innebär att intervjuaren bör tillhandahålla spelrum för svaren (Patel & Davidson, 2011, s. 81-85).

6.1 Val av respondenter

Min önskan var att få minst sex respondenter till min undersökning, både barnträdgårdslärare och barnskötare/närvårdare från tre olika daghem. Anledningen till att jag önskade intervjua såväl barnträdgårdslärare som barnskötare var att de har olika uppgifter i en barngrupp och därför olika perspektiv och möjligheter att observera barnen i dagvården. Först skaffade jag ett forskningslov (bilaga 1) där jag beskrivit lärdomsprovets syfte och vid vilka enheter jag önskade utföra intervjuerna. Därefter tog jag själv kontakt till enheternas föreståndare genom att skicka information om intervjuerna (bilaga 2) samt bifoga frågor som underlag för intervjun (bilaga 3). Därefter kontaktades daghemmen för att komma överens om tiden för intervjun. I undersökningen deltog tre daghem och sammanlagt sex respondenter.

6.2 Genomförande av undersökning

Innan jag valde att inleda intervjuerna gjorde jag teoridelen klar för att kunna rikta mina frågor som underlag för intervjun så precist som möjligt för att återknyta till syftet. Själva intervjuerna gjordes i ett av daghemmens utrymmen. Samtliga intervjuer gjordes på respondenternas arbetstid och intervjuernas bandades in med personalens godkännande. Anledningen till att intervjuerna bandades in var för att intervjun sedan i resultatredovisningen skulle vara så rätt uppfattad, objektiv och pålitlig som möjligt. Patel & Davidson (2011, s. 86-87) framhåller därtill att bandspelaren kan inverka på intervjupersonens förmåga att prata fritt och personligt och således göra intervjusituationen mer krystad. Därför informerade jag även intervjupersonerna om att det endast är jag personligen som kommer lyssna på inspelningen och att samtalet endast spelas in för att jag ska kunna återge intervjun så precist som möjligt.

6.3 Responsbehandling och etiska reflektioner

Samtliga intervjuer kommer att transkriberas och Patel & Davidson (2011, s 105-109) framhåller att det är viktigt att intervju svaren skrivs så helhetsomfattande som möjligt för att svaren inte ska ryckas ur sitt sammanhang, förvrängas eller att den egentliga innebörden riskerar gå förlorad. För att undvika detta kommer jag att i mån av möjlighet citera respondenternas svar och mina frågor noggrant. Samtidigt behöver jag då vara försiktig så att respondenternas identitet inte röjs.

I informationen till daghemmet (bilaga 2) framgick vem jag är, undersökningens syfte, garanti om att etiska normer och tystnadsplikten efterföljs, att intervjumaterialet endast är för mitt eget påseende samt var de senare kan ta del av resultatet. Daghemmen fick också möjlighet att kontakta mig om de hade frågor eller kommentarer angående intervjun samt de frågor som bifogats. Den centrala etiska principen är att garantera respondenternas anonymitet och integritet samtidigt som allt material som insamlas ska behandlas konfidentiellt framhåller Patel & Davidson (2011, s. 62-65).

7 Resultatredovisning

Jag gjorde totalt sex intervjuer och inför intervjuerna hade respondenterna fått förberedande frågor. Respondenterna bestod av tre barnträdgårdslärare och tre barnskötare. Samtliga med lång erfarenhet av arbete med barn. Jag har valt att dela in resultatet i teman med underkapitel för att göra innehållet så överskådligt och informativt som möjligt för läsaren. Jag kommer i resultatredovisningen att beteckna citaten med de citerade respondenternas yrkesbefattningar för att se om det finns nyanskillnader i svaren beroende på arbetsuppgifter och tid i barngruppen.

Tema 1 – Personalens upplevelser, stöd och bemötande (fråga 1-2 och 5- 6)

Tema 2 – Fostringsgemenskap (fråga 3-4)

Tema 3 – Skolning och information (fråga 7-8)

Se bilaga 3

7.1 Personalens upplevelser, stöd och bemötande

De vanligaste reaktionerna som dagvårdspersonalen har lagt märke till är aggressivt beteende, oro, ängslan, protester och gråt. Nedan citat av barnträdgårdslärares och barnskötarens upplevelser av reaktionerna före en skilsmässa.

Barnträdgårdslärare: ”Exempel på beteenden och reaktioner som uppkommit innan beskedet har varit starka utbrott, protester mot rutiner som hör vardagen till på dagis, som att vägra att gå på wc eller barnet totalstrejkar med att klä på sig. Sätter sig på tvären med allting och har riktigt ordentligt starka utbrott. Inte alla dagar, inte flera gånger per dag men flera gånger i veckan har utbrotten kommit. Och man har märkt att det inte är det vanliga testandet av gränser heller, utan man har märkt att det varit frågan om nånting annat.”

Barnträdgårdslärare: *”De vanligaste reaktionerna är väl aggression eller att de blir ledsna och sluter sig och inte vill prata. Vissa barn reagerar inte alls, det finns såna också.”*

Barnträdgårdslärare: *”Vi hade ett barn som blev väldigt litet och lite ynkligt på nåt vis. Allt var fel och livet var krasst. Sånt som vi inte riktigt kunde lägga fingret på vad de berodde på. Mycket kinkig och lättstött blev barnet väldigt mycket SE MIG, SE MIG.”*

Barnskötare: *”Jag kan inte minnas att vi haft något barn som slutit sig inom sig själv. Men det hänger säkert ihop med barnets personlighet också. Men jag tycker också att jag har haft barn som inte reagerat alls.”*

Barnskötare: *”Ofta vill barnen inte tala om vad det är men man kan märka att de blir ängsliga och vill sitta nära och vara i famnen. Man ser att barnen grubblar och funderar mycket på något innan de vet nånting. Barnen kan få svårare att fokusera sig och någon kan börja kissa ner sig igen trots att de varit torra länge. Det finns barn som plötsligt vill vara mer för sig själv och man ser att något trycker dem, att de inte mår bra. Å andra sidan finns det också de barn som kan bli aggressiva med kompisarna och man ser att de inte är sig själva. Många barn har fått problem med magen och börjar springa på wc stup i ett. Kissa ner sig. I dagsvilan kan det också märkas att barnet känner sig otryggt och gråter och vill att man ska sitta bredvid dem och inte vill att man ska gå bort från deras säng. ’Nog sitter du väl här när jag vilar?’”*

En barnträdgårdslärare upplevde också uttrycksskillnader i pojkars och flickors utåtagerande.

Barnträdgårdslärare: *”Det har ju sagts att det inte är nån skillnad på pojkar och flickors utåtagerande men jag har upplevt att pojkar utåtagerar fysiskt mera, medan flickor kanske mer agerar ut mot andra barn genom att retas eller sådär. Utåtagerandet är ju lättare att hantera och se.”*

Samtliga respondenter har upplevt att barnens reaktioner har varit mest märkbara innan själva beskedet om att föräldrarna tänker skilja sig har framkommit. Många barn har varit oroliga, ängsliga, de har fått känsloutbrott och projierat dem utåt för att visa att något inte står rätt till. Alla respondenter har också nämnt att det är först i efterhand som de kan förstå att beteendet grundade sig på föräldrarnas relationsproblem eller avsaknad av kommunikation. Här nedan respondenternas upplevelser av tiden efter beskedet;

Barnträdgårdslärare : ”Jag har upplevt att barnet på något sätt blir lugnare efter att föräldrarna faktiskt beslutat att flytta ifrån varandra. Ganska länge innan har vi funderat över vad det egentligen är som är på gång med de här barnen. Sen en tid efteråt fick vi veta att föräldrarna tänker flytta ifrån varandra och då fick vi förklaringen till alltihopa. Just då förstod vi ju varför barnen kanske varit mer oroliga och gråtit mera än de brukar och tagit illa vid sig snabbare i samspelet med andra barn. När beslutet väl kommit har barnen liksom lugnat ner sig och man förstod ju då att det är ju allt de här i familjen som gjort att barnen reagerat som de gjort, under den senaste tiden. Men sen när föräldrarna väl sagt åt barnen att de ska flytta ifrån varandra, då barnet har fått sin förklaring på varför det är som det är hemma, det behöver ju inte handla om att föräldrarna slåss eller bråkar utan att det finns en kyla mellan föräldrarna som barn snabbt känner av, så kanske barnet kan börja bearbeta allt på ett annat vis.”

Nedan följer ett citat av en barnskötare som instämmer i att reaktionerna är som starkast innan skilsmässan har blivit ett faktum.

Barnskötare: ”Jag skulle säga att man märker mest innan skilsmässan har blivit definitiv. Barnet kan få utbrott som man inte vet varför de kommer och inte förstår. Främst gråt och skrik som man inte förstått. Men sedan när beskedet väl har kommit så har man kunnat tänka tillbaka och förstå att jaha, det var därför. Sen när skilsmässan blivit definitiv så har barnet lugnat ner sig. Det kan ju ha varit jobbigt i många år i familjen. Barn märker så mycket mer än vad vi tror. Att föräldrar skulle hålla ihop för barnens skull kan ju inte vara bra för någon. Om föräldrarna mår bra så mår barnen bra och mår föräldrarna bättre på skilda håll så är det

också det bästa för barnen fast det är jobbigt för barnen att föräldrarna inte kan bo ihop.”

I varje intervju framgick att barnets personlighet och temperament har en stor betydelse i barns sätt att reagera. Alla ansåg att man måste bemöta barnet väldigt individuellt och ta i beaktande barnets personlighet. Tillrättavisning vid aggressivt beteende har alla respondenter varit tydliga att framhålla.

Barnträdgårdslärare: ”Ibland kan man förstå att ett barn reagerar på ett visst vis. Speciellt om barnet är temperamentsfull till sin natur också. Men vi kan ju inte acceptera aggressivt beteende heller gentemot andra utan får då ta barnet avskilt. Förstå måste man, acceptera kan man inte göra.”

Respondenterna var alla överens om att det är svårt att stödja ett barn innan man vet orsaken bakom beteendet. Alla respondenter tyckte att det bästa var att vara lyhörd.

Barnträdgårdslärare: ”Så länge man inte riktigt vet vad det är frågan om så famlar man sig fram. Man prövar sig fram på olika sätt för att försöka behålla lugnet men tillrättavisar förstås när det går för långt. Man tar barnet till sidan och frågar vad som är på gång och talar lugnt med barnet. Men det går inte att försöka prata medan barnet är mitt upp i utbrottet, utan man måste låta barnet lugna ner sig först.”

När beskedet om att föräldrarna ska separera har kommit till kännedom är alla överens om att det bästa man kan ge barnet är närhet, trygghet, tid och att vara lyhörd.

Barnträdgårdslärare: ”Sen när separationen är ett faktum så är det nog främst att vara sig själv men att ge barnet tiden när barnet själv faktiskt söker kontakten. Många barn får ett stort behov av närkontakt och då har barnet fått så mycket famn och kramar som det har velat, eftersom man märker att nu är barnet i stort behov

av kontakt till en vuxen. Men jag tror att det är allra viktigast att vi i personalen inte förändras. Att barnet ska kunna komma till dagis och veta att allt är precis som det ska vara där, inget har förändrats. Man ska inte bemöta barnet med att tycka jättesynd om det men vi ska ha förståelse för situationen och finnas tillgängliga när barnet söker oss. Barnet ska veta att det kan lita på oss, att vi alltid varit som vi har varit.”

Barnträdgårdslärare: ”Man sätter sig nog ned med barnet först och främst för att lyssna och trösta enligt bästa förmåga och beroende på situationen i familjen.”

Barnskötare: ”Alla människor har rätt att sörja, barn lika mycket som vuxna. Viktigt att lyssna, ge tid och vara observant. Hitta tid för barnet genom att dela upp barngruppen i mindre grupper och lägga lite extra tid för just honom/henne. Att ha lite ensamtid med barnet och spela spel, läsa saga eller sånt och då kanske barnet hittar rum för att prata om det vill.”

Barnskötare: ”Just genom att prata mycket med barnet och försöka hinna ägna extra mycket tid för honom eller henne. Att man inom arbetsteamet försöker ha en som beaktar och observerar barnet extra noga under en tid. Det är förstås knepigt att praktiskt ordna och kräver gott teamarbete. Med de barn som bor i kappsäck är det viktigt att ge klara svar på vem som hämtar och vilken förälder som har vilken vecka för att inte det ska behöva bli ett orosmoment för barnet. Där hoppas jag att föräldrarna också är tydliga.”

Samtliga respondenter var tydliga med att just lyhörddhet, tid och famntid var viktigt för barnen. Två respondenter nämnde även att man inte ska vara för ihärdig och pressa barnet heller.

Barnträdgårdslärare: ”Vi ska inte bli uppsökande och deltagande och tycka synd om för då blir kaoset ännu större. Vi ska vara tillgängliga och närvarande på barnets villkor.”

Barnträdgårdslärare: ”Det finns förstås också barn som söker sig undan och inte vill ha den fysiska närheten på samma sätt och då har vi inte trängt oss på barnet heller men har visat att vi finns nära till hands ifall de vill prata eller sitta nära. Vissa barn vill få bearbeta saker ensamma först innan de söker sig till någon annan. Så reagerar ju vi vuxna också.”

En barnskötare svarade att det för en del barn kan vara viktigt att få bekräftat av en utomstående varför föräldrarna skilt sig och finnas till för att bekräfta barnets känslor.

Barnskötare: ”Det gäller att på ett så enkelt sätt som möjligt förklara för barnet att det kommer ha både mamma och pappa kvar fast mamma och pappa inte bor tillsammans längre. Och att förklara för barnet att mamma och pappa bryr sig lika mycket om barnet fast de separerat. Många barn anklagar ju sig själva för föräldrarnas separation, 'jag har nog varit bråkig, det är därför mamma eller pappa har flyttat'. De kränker sig själva trots att de är så små.”

Två utav respondenterna framhöll också vikten av att visa barnet att hon/han får ge utlopp för sina känslor.

Barnträdgårdslärare: ”Om nu t.ex. Pelle slår sig och skriker och gråter och man märker att det inte bara är själva fallet som gör ont, så låt honom skrika så han får ur sig allt. Och börjar barnet prata så fortsätter vi som vuxna och möter upp, att finnas till hands. Om det kommer riktigt ordentliga urladdningar så gäller det att visa att jag finns här även om hela barnet är i kaos, så att man inte bangar ur som vuxen. Att man visar att jag är vuxen och du får luta dig mot mig, jag håller! Du får skrika, jag skriker inte tillbaka.”

Alla respondenter har i någon mån upplevt att barnen tyr sig till någon på daghemmet för att få prata eller bara vara nära och söker tryggheten på det sättet.

Barnträdgårdslärare: ”Ofta har det också varit att barnet ibland kommer för att få en liten kramstund mitt i en lek men sedan kan gå tillbaka och leka. Någon kan vilja sitta bredvid en vuxen i samlingsen eller få mer famntid”

Tre av respondenterna sa också att barnen har en tendens att ty sig främst till barnskötarna redan från den dagen de börjar på dagvårdsplatsen på grund av att de har mer tid i barngrupp och finns på plats de tidiga och sena arbetsskiftena. Samtliga respondenter var eniga om att barnen mest troligt ty sig till den ur personalen som känns tryggast och som har varit deras favorit från att dagvården inleddes. Två av respondenterna påpekade också att det är viktigt att hela teamet engagerar sig och visar att de finns tillgängliga för barnet eftersom allt ansvar för barnets trygghet inte kan läggas på endast en i personalen.

Barnskötare: ”Jag har inte upplevt att något barn skulle tytt sig speciellt till någon endast i samband med något problem hemma eller så där men annars så söker ju barn sig naturligt till en som de har bäst personkemi med.”

Barnskötare: ”Oftast är det ju personen i personalen som barnet klickat bäst med från början som naturligt blir den som barnet ty sig till. Viktigt där för barnet har varit närkontakten och tiden på tu man hand.”

7.2 Fostringsgemenskap

För att lägga grunden för en god fostringsgemenskap så har många av respondenterna svarat att de redan från första kontakten med föräldrarna framhåller att de önskar en öppen dialog och kommunikation mellan personal och föräldrar.

Barnträdgårdslärare: ”Vi brukar alltid säga när vi har informationsmöten, föräldramöten eller sådär att vi i personalen vill att föräldrarna berättar om barnet

t.ex. sovit dåligt för då kan vi förstå ifall barnet är på dåligt humör under dagen. Där lägger man ju första exemplet för kommunikationen också.”

Barnträdgårdslärare: ”Vi har nog det som ’policy’ att föräldrarna och personalen ska kunna prata öppet och håller den linjen även om det ofta handlar om den dagliga verksamheten och hemmet. Där är det ju förstås vår uppgift att engagera oss och sätta exempel. Vissa är ju mer bekväma att prata så där vardagligt också så jag tror det ofta går hand i hand också i situationer som är lite mer ’känsliga.’”

Två av respondenterna framhöll också att det är viktigt att inkludera bägge föräldrarna i fråga om informationsflöde till och från daghemmet, trots att ena parten flyttat.

Barnträdgårdslärare:”Det kan bli så att ena föräldern tar större ansvar. Där ska vi ju från dagis också vara noga med att involvera den andra föräldern och inte utesluta någon, den föräldern har också rätt att få information och rätt att bli hörd.”

Att uppmärksamma föräldrarna om att personalen märkt av en förändring i barnets beteende kommer naturligt, svarar många av respondenterna.

Barnträdgårdslärare: ”Den ur personalen som varit på plats vid barnets utbrott eller den som är sist kvar på dagis för dagen berättar förstås det som hänt under dagen för föräldrarna. Och om det upprepade gånger händer så sår man ju ett litet frö åt föräldern.”

Barnträdgårdslärare: ”Vissa föräldrar drar man sig aldrig för att fråga eller berätta något medan det är svårare att få kontakt med vissa. Det är nog personkemin som spelar in där.”

Barnskötare: ”Man måste vara ärlig och berätta vad man märkt i dagvården. Genom att fråga om allt är okej hemma eller om det har hänt något speciellt senaste tiden som kan vara orsaken.”

Några av respondenterna nämner också att det inte alltid är så lätt att informera föräldrarna om att barnet påverkats. Nedan ett citat av en barnträdgårdslärare som poängterade att respektfullt bemötande är A och O. Samtidigt behöver man ha i beaktande att föräldern själv kanske inte mår så bra svarar respondenterna.

Barnträdgårdslärare: ”Det är något som jag upplever som jättekänsligt, att börja peta i det getingboet. Men framför allt handlar det ju om att SE BARNET och att inte automatiskt koppla ett beteende specifikt till separationen heller, utan utgå från barnet. Det blir ju så svårt för föräldern att ta till sig nånting om de känner sig skuldbelagda. Oberoende av kris familjen går igenom så upplever jag att det kan ta väldigt länge innan man når fram till föräldern. Här handlar det kanske om att föräldern inte vågar ta till sig det som berättas, för de egna känslorna kör så hårt att om hon eller han behöver ta emot ännu mer så vinkar de.”

En annan respondent håller med om att det är känsligt att ta till tals att barnet inte mår bra av situationen hemma, samtidigt som det är väldigt viktigt.

Barnskötare: ”Man får heller inte komma med pekfinger, utan ska mötas med respekt och framhålla att det är JAG som upplever det så här, att det inte blir ett påhopp. Men jag har börjat tänka
- 'Vem ska stå för mina dagisbarn om inte jag gör det?'”

En annan svarade att det också är personalens uppgift att redogöra för dagen så att föräldrarna vet varför barnet kanske är mer trött eller betar sig annorlunda hemma på kvällen.

Barnträdgårdslärare: *”Föräldrarna märker ju också när de hämtat hem barnen att om barnet varit på dåligt humör under dagen för utbrott kräver ju sån energi.”*

Någon svarade också att de förväntar sig att föräldern ska meddela om det är något speciellt som de behöver veta om.

Barnskötare: *”Man måste vara ärlig och berätta vad som hänt under dagen och sen tycker jag att det är upp till föräldrarna att meddela om det är någon skild orsak bakom beteendet. Vår uppgift är att ha barnen på daghemmet och fokusera på dem. Vi ser ju det vi ser här och gör det vi kan här. Jag går inte och frågar rättfram till föräldern vad som är på gång hemma, det måste de berätta själva om de så vill.”*

Största delen av föräldrarna har själva berättat för personalen om skilsmässan/separationen.

Barnträdgårdslärare: *”I alla fall vad jag kan minnas så har föräldrarna berättat om separationen för barnen samtidigt som de berättat för oss. De har t.ex. berättat på morgonen vid lämning eller på kvällen vid hämtning och velat gå lite avskilt men något specifikt samtal för att berätta om separationen har vi nog inte varit med om”*

Barnskötare: *”De fall jag minns av har nog föräldrarna berättat åt oss i samband med att barnen fått veta.”*

Barnskötare: *”Det är väldigt beroende på föräldrar. Vissa vill gärna berätta och kan berätta öppet medan vissa har väldigt svårt att göra det.”*

Ibland har beskedet kommit från annat håll.

Barnträdgårdslärare: *”Vissa föräldrar kommer förstås direkt och berättar. Det finns gånger har man fått höra det ryktesvägen och då börjat fundera om det är en förklaring på barnets beteende.”*

Barnskötare: *”Ibland har det faktiskt varit så att man fått höra beskedet ryktesvägen. Då är det knepigt eftersom man inte vet om det ligger någon sanning bakom ryktet.”*

Flera respondenter svarade att fostringssamverkan fungerade bra efter tiden att beskedet kommit. Nedan följer ett citat av en barnträdgårdslärare som sammanfattade flera respondenters svar.

Barnträdgårdslärare: *”Fostringsgemenskapen har fungerat bra tycker jag, det viktiga är förstås att vi i personalen är neutralt inställda och inte ta parti för någon och det är lättare om man inte är så väl bekant med föräldrarna. Man ska prata med dem som föräldrar” ....*

”Fostringsgemenskapen fortsätter som förut med fokus på närhet och trygghet för barnet i tiden efteråt. Ofta har vi också märkt efter en skilsmässa att föräldrarna börjar må bättre, och mår föräldrarna bättre så mår också barnen bättre.”

Två respondenter upplevde att tiden efter skilsmässan var en tid då föräldrarna eller föräldern blev svåråtkomlig och inte förmådde ta emot det som sades.

Barnträdgårdslärare: *”Vi såg också på mamman att hon hade svårt att ta till sig något man sa, för hon hade kanske väldigt mycket med sig själv då också, så barnet var inte prio nr 1 under en tid. Så här upplever jag att det ofta blir när föräldrarna är stressade eller har mycket eget att behandla, då ser de inte barnet. De har så fullt sjåå med sig själva att barnen får svårt att förstå vad som händer. Jag kan tänka mig att barnen ofta försöker hitta orsaker till föräldrarnas beteende och skuldbelägger sig själva, 'de här e mitt fel nu'”*

Respondenterna var alla överens om att fostringssamverkan fortsätter som tidigare men förstås med mer observation och tid för barnet. Hälften av respondenterna svarade att kommunikationen mellan daghemmet och hemmet blev lättare och mer spontant än tidigare.

Att hänvisa barnet och dess familj till någon typ av stödinstiten har förekommit men inte allt för ofta i samband med skilsmässor, svarar respondenterna. Det vanligaste är att dagvårdsplatsens anställda team på avdelningen diskuterar ihop sig först och främst. Vid oro över ett barns beteende har specialbarnträdgårdsläraren blivit ombedd att observera barnet i barngruppen. Om personalen är orolig och inte vet vad ett beteende beror på eller hur de ska hantera det, så ringer de psykologen i kommunen för att konsultera med honom/henne. Detta kan göras anonymt. Däremot rådgives i allmänhet alltid föräldrarna i första hand om de själva är oroliga över något.

Barnträdgårdslärare: "Först och främst så kan vi ju ge tips till vart föräldrarna kan vända sig ifall de får det riktigt jobbigt. Oftast har det handlat om att en förälder själv kommer och berättar kanske i samband med ett föräldramöte om att allt inte är bra."

Barnträdgårdslärare: "Någon gång har personalen rekommenderat föräldrarna att kontakta psykolog och det kan ju föräldrar reagera väldigt olika på, men i det fallet jag tänker på så var föräldrarna mottagliga för det här och en förändring skedde till det bättre."

Barnskötare: "Psykologen är väl den person som är mest aktuell utanför dagis i det här fallet. Oftast så är det specialbarnträdgårdsläraren som har första insatsen och observerar barnet och oftast också hon som tar kontakt till psykologen. Vi pratar förstås inom teamet i första hand och funderar innan man kontaktar andra."

7.3 Skolning och information

I de flesta av intervjuerna framgick det att någon specifik kurs för skilsmässor och barn inte har funnits. Däremot har de flesta gått någon kurs i krishantering eller en kurs som har behandlat barn och sorg och därigenom kan dra vissa paralleller och få förklaringar till barns beteende på det sättet.

Barnskötare: *”Många kurser så berör ju kriser i sig men ingen specifik för skilsmässor vad jag vet.”*

Barnträdgårdslärare: *”Inte kurser specifikt för skilsmässor men kurser som handlat om sorg och kris har vi nog gått men det börjar vara en lång tid sen dess. Däremot sa specialbarnträdgårdsläraren att de har mer kurser om ämnet.”*

Alla respondenter anser att det vore bra att få sådana här typer av kurser för att hålla sig uppdaterade och för att få reflektera över ämnen som inte är vardagsmat i verksamheten. Någon nämnde också att hela personalstyrkan borde få möjlighet att gå en kurs om kris och skilsmässa så att man inom arbetsteamerna skulle kunna reflektera tillsammans.

Barnträdgårdslärare: *”Skolning skulle vara bra för att få fram fakta och en grund att stå på för att sedan kunna tillämpa i praktiken. Men man reagerar ju som man reagerar då det väl händer men med teoretisk kunskap skulle man iaf få lite riktlinjer att tänka på.”*

Barnskötare: *”Personligen har jag inte varit på någon sådan kurs den senaste tiden. Men jag tycker det är otroligt viktigt att man har teoretisk bas att stå på i sådana här fall och förstås behövs uppdateringskurser regelbundet och då helst för alla som arbetar.”*

Barnträdgårdslärare: *”En kurs skulle vara bra och då skulle hela personalen behöva gå den för man kan aldrig återge en kurs som helhet åt någon som inte varit där. Och för att kunna fundera tillsammans skulle alla behöva vara med.”*

Några respondenter ansåg att det nog skulle vara bra att uppdatera sig med kurser i ämnet men ansåg ändå att det framför allt är själva arbetet med barn och deras föräldrar som lär dem.

Barnträdgårdslärare: ”Skolning behövs alltid, man blir aldrig fullärd. Klart att man kan läsa in mer men sist och slutligen så övar man ju sig när en sådan situation uppstår, det är arbetet som lär. Sen är det ju också var och ens eget bagage och den erfarenhet vi besitter i egen ryggsäck som kommer till användning i obekväma samtal eller dylikt. Men ryggsäcken blir aldrig full, så uppdatering behövs absolut.”

Barnskötare: ”Vi som jobbat så här länge skulle nog behöva uppdatera oss med såna kurser med jämna mellanrum. Men vi kommer långt med sunt bondförnuft och medmänsklighet. Det finns ju inga modeller som passar alla människor heller.”

Inte på något daghem innehöll krisplanen någon beredskapsplan för att möta barn vars föräldrar genomgår separation specifikt. Däremot svarade några att krisplanen innehöll beredskap för att möta barn vars nära anhörig gått bort.

Barnträdgårdslärare: ”Den är mest inriktad på dödsfall hittills. Men vår prioritet ett är att diskutera sinsemellan och möta varje barn individuellt.”

Barnträdgårdslärare: ”Krisplanen innehåller inget särskilt om bemötande i kris. Men det går ju att ha i åtanke när den ska justeras nästa gång.”

En respondent framhöll också vikten av att prata inom personalgruppen och att först och främst fokusera på barnet som individ och dess individuella behov;

Barnträdgårdslärare: ”Själva krisplanen innehåller ingen teoretisk bas om bemötande av barn i kris. Det är nog det vi har i mårgen och vår syn på barnets fostran och behov som styr våra tillvägagångssätt främst. Sen vill jag också igen uppmärksamma vikten av att samtala och ha möten inom personalen, så att pricka in ett extra möte där man kan fundera över hur vi ska gå till väga i enskilda fall det är något vi prioriterar.”

Majoriteten av respondenterna ansåg dock att det vore bra att ha en beredskapsplan att titta i när något händer så att riktlinjer, kontaktuppgifter och konkreta steg-för-steg -råd kunde kontrolleras om man behövde.

8 Resultatanalys

I detta kapitel sammanfattar jag kort de tydligaste parallellerna som jag har sett mellan teori och de praktiska respondentsvaren. Jag har valt att dela upp analysen i fyra underrubriker för att göra materialet så överskådligt som möjligt för läsaren. Underrubrikerna har jag delat in i reaktioner, stödinsatser, samarbete samt skolning och krisplan.

8.1 Reaktioner

Det framkom i intervjuerna att samtliga respondenter sett någon form av reaktion och beteendeförändring hos barnet i olika grad. Fahrman (1993) skrev att barnen kan börja må psykiskt dåligt och därför reagerar med olika typer av beteenden som uppmärksammar detta. Detsamma nämnde flertalet av respondenterna också. Det framkom även i intervjuerna att barn reagerar väldigt olika och temperamentet påverkar varje individuellt barn och dess reaktioner på en skilsmässa, vilket också omnämns i bland annat Broberg, Hagström och Brobergs bok (2012) om anknytning och Sophie Arnös bok (2008) om skilsmässa. Psykosomatiska symtom såsom magont omnämndes speciellt i en utav intervjuerna, vilket Axelson (2010) framhåller som ett tydligt tecken på att något är fel men att barnets oförmåga att verbalisera ”felet” tar sig andra uttryck. I fråga om barnträdgårdslärares och barnskötarnas olika respons fanns inte tydliga nyansskillnader på hur de noterat barns beteende. Detta kan förstås bero på att personalen sinsemellan diskuterar ett barns beteendeförändringar i ett så pass tidigt skede att de alla är involverade och ser samma reaktioner.

8.2 Stödinsatser

Dyregrov (2007) och Raundalen Schultz (2007) skriver att det är viktigt att ha förståelse för barns olika reaktioner i samband med kris eller i detta fallet skilsmässa. Även lyhörddhet och närhet omnämndes som viktigt i ovanstående källor. Förståelsen och lyhörddheten var något som samtliga respondenter värdesatte och upplevde att de omedvetet stod till förfogande med. Därtill svarade tre av respondenterna att den trygga famnen, tröstandet och närheten till vuxna upplevdes som viktiga för barnen.

Samtliga respondenter svarade att det viktigaste stödet som man kan ge ett barn före, under och efter en skilsmässa är framför allt tid. Därtill närhet, tillgänglighet och trygghet. Detta beskrivs tydligt i boken av Broberg, Hagström och Broberg (2012) samt i Raundalen och Schultz' bok om krispedagogik (2007). Trygghet och kontinuitet var återkommande centrala begrepp under intervjuerna och Dyregrov (2007) nämner dessa som primära mål att förhålla sig till i arbete med barn. Cullberg (2006) skriver att det är av allra största vikt att barnet känner att det får tid att verbalt uttrycka sig när det befinner sig i kris, vilket alla respondenter också ansåg viktigt. En respondent nämnde också att man inte heller får pressa barnet till att bearbeta situationen med dem på daghemmet, utan helst ska barnet söka kontakten och öppna den dörren för kommunikation. Detta håller även Raundalen och Schultz (2007) med om.

Tre av respondenterna svarade också att de praktiskt brukade ordna så att ett barn som har det svårt kan få mer tid med en vuxen på tu man hand. Dessa svar kom tydligast ifrån barnskötare. Med barnet kunde de då spela spel, läsa sagor eller liknande och på så vis markera att de är tillgängliga, har tid och bekräftar barnet. Bl.a. Dyregrov (2007) menade att barnet genom lek eller rollspel har lättare att uttrycka sig än genom samtal och ord. Här fyller daghemmets anställda en viktig funktion genom att de erbjuder barnet ensamtid med en vuxen och därigenom ger barnet utrymme för diskussion. Anledningen till att det främst var barnskötarna som nämnde konkreta stödinsatser kan ha att göra med att barnskötarna finns på plats både tidiga och sena skiftet, när barnantalet i allmänhet är lägre och därigenom skapas mer tid på tu man hand.

8.3 Samarbete

I grunderna för Planen för småbarnsfostran (2005) framkommer det tydligt att det är personalens ansvar att lägga grunden för en god kommunikation till hemmet. Detta har flera av respondenterna nämnt, även om samtliga håller med om att kontakten till hemmet inte alltid är lika lätt att etablera med alla. Däremot är det av största vikt att ta kontakt till hemmet om oro väcks för ett barn enligt Eriksson & Arnkil (2006) i deras ta till tals -metod. Metoden omnämndes inte i intervjuerna i direkt anslutning till just skilsmässoproblematiken men användes omedvetet inom ramen för den dagliga verksamheten och kommunikationen till hemmet. Ärlighet gentemot föräldrarna och barnen var ett ord som kom upp i varje respondentsvar och såväl Dyregrov (2007) som Raundalen & Schultz (2007) förespråkade att ärlig kommunikation skulle stå som grund i samarbetet med familjen.

Liksom Dyregrov (2007) och Raundalen & Schultz (2007) menade respondenterna att det inte är lätt att särskilja vilka barn som behöver stödinsatser från andra instanser och vilka barn som man hade möjlighet att stödja på plats. Dyregrov (2007) framhöll att det inte alltid är det bästa för barnet att ta in psykologer eller dylikt utan att det är bättre om barnet kan få bearbeta det skedda med människor som han eller hon redan är trygg med och har en anknytning till. Detta kom fram i intervjuerna genom att samtliga upplevde att de alltid tog upp ett bekymmer till diskussion inom arbetsgruppen och funderade där vilka resurser och möjligheter som de har innan de kopplar in någon utomstående.

I fråga om svåra samtal eller att ta upp en diskussion kring ett barns beteende med föräldrarna upplevde jag att barntädgårdslärarna i allmänhet tar mer ansvar för det. Detta kan ha att göra med att barntädgårdslärarna är pedagogiskt ansvariga och även har i uppgift att planera verksamheten så att de automatiskt utses till ansvarsperson i dessa frågor. I den vardagliga kommunikationen till hemmet visade responsen att båda yrkesgrupperna är lika involverade.

8.4 Skolning och krisplan

Ingen respondent ansåg sig ha tillräcklig teoretisk bas för att veta hur skilsmässa och barn ska bemötas. Däremot hade de flesta gått någon form av skolning för krishantering. De flesta ansåg dock att kursutbudet borde vara större och mer tillgängligt för hela personalstyrkan samt att krisplanen borde uppdateras. Någon nämnde även att arbetsgivarna borde vara mer motiverande i fråga om att de anställda ska delta i kurser som gynnar dagvårdspersonal.

Ingen av respondenterna upplevde att deras krisplan skulle fungera som stödmaterial ifall de ställdes inför problematik som t.ex. en skilsmässa. Krisplanen innehöll inte direkta anvisningar eller riktlinjer för bemötande av barn i sorg eller kris i anslutning till en skilsmässa. Några respondenter upplevde också att det skulle underlätta att ha tillgång till material men menade att det inte finns något material eller någon modell som är så fullständigt utarbetad att det skulle gå att implementera i alla skilsmässorfall. Däremot upplevde de att de skulle ha bättre struktur och ramar för bemötandets natur om material skulle finnas tillgängligt. Respondenterna

upplevde framför allt att de långt agerade utifrån eget sunt förnuft och empatiska resurser för att göra det bästa av situationen och i de flesta fall har de inte behövt se tillbaka och fundera om de har gjort tillräckligt för barnet.

9 Slutdiskussion

När det blev aktuellt att välja ämne för lärdomsprovet var jag redan från början säker på att jag ville göra en kvalitativ undersökning. Anledningen till detta är att jag anser att intervjuer med yrkesutövare i arbetslivet har så mycket mer informativt att ge och arbets- och livserfarenhet är ovärderlig kunskap att ta få ta del av.

Lärdomsprovets syfte var att ta reda på hur man på bästa sätt stöder ett barn vars föräldrar beslutit att skilja sig. I resultatet framkom att det viktigaste är att barnet ges tid, att barnet är medvetet om att en vuxen finns tillgänglig ifall barnet behöver prata eller få närhet samt att personalen förblir såsom de varit innan skilsmässan för att skapa trygghet hos barnet. Flera respondenter svarade att de tog tid på sig att handla med ett barn i kris och att de genom att t.ex. spela spel eller liknande gjorde barnet medvetet om att personalen finns där för honom/henne om barnet behöver prata eller vill få mer familjetid. Respondenterna nämnde också att det var viktigt att vara lyhörd för barnets behov och bekräfta barnets känslor samtidigt som man inte får börja tycka synd om barnet och börja särbehandla barnet.

De teoretiska ramarna som jag lade upp var först och främst känslor och reaktioner, eftersom de direkt relaterar till mitt syfte. Jag upplevde att det svåraste var att sälla ut det verkligt essentiella, konkreta till teoridelen och därefter också få ett flyt i en text som väldigt långt styrs av källor. Jag valde att göra teoridelen allra först, för att sedan ha kött på benen inför intervjuerna. Detta är något jag ångrar lite så här i efterhand med tanke på att intervjuerna skulle ha givit klarare ramar för själva teorin. Å andra sidan utformade jag frågorna som underlag för intervjun under teoriprocessens gång och är nöjd med de frågor som ställdes och den respons som jag fick.

Att vara intervjuare kändes till en början svårt eftersom man ska agera passivt och inte styra respondenterna allt för långt. Däremot upplevde jag aldrig att respondenterna stannade till i sina tankegångar kring intervjufrågorna utan all respons kom väldigt naturligt. Följdfrågor som ställdes under intervjuens gång fick klara svar och detta troligen tack vare att samtliga

respondenter har så lång arbetserfarenhet och kan relatera till de barn och familjer som varit aktuella.

Under lärdomsprovets gång föddes tanken på en fortsättning på arbetet eftersom det finns så många faktorer som påverkar och inverkar på ett barns mående när föräldrarna skiljer sig. Alternativt skulle en handbok till daghemmen vara av större nytta där det skulle finnas steg-för-steg vad som är viktigt med tanke på bemötandet av barn i kris.

Det känns som att mitt syfte med lärdomsprovet är fyllt och att lärdomsprovet samt ämnet har givit mig bra beredskap inför min kommande roll som yrkesutövare på daghem samtidigt som det ännu finns massor att lära sig. Den teoretiska grund som jag nu står på inför att möta ett barn i en emotionellt svår situation känns betydligt mer robust än den gjorde innan. Eftersom jag skrev teoridelen på senhösten och gjorde intervjuerna två månader senare, har teorin fått mogna i mitt eget huvud. Det ser jag som en fördel eftersom jag sedan i praktiken vet var jag står i förhållande till att uppmärksamma plötsliga beteendeförändringar, hur jag ska bemöta såväl barn som föräldrar och vikten av att skapa en god fostringsgemenskap.

Under skrivprocessens gång fick jag tid att reflektera och hitta min egen inställning till knepiga frågor och situationer som är bra att göra sig själv medveten om. Som flera av respondenterna också påpekade efter intervjuerna, så var det bra att dra till sig minnet av situationer som inte är vardagsmat för personalen på ett daghem. Genom att en tid efteråt gå igenom förfaringssätten i den förra situationen bidrar det till utveckling och utvärdering inför följande möte med ett barn i en känslomässig kris.

Litteratur

Arnö, S. (2008). *Skiljas - Barnen berättar*. Stockholm: Rädda barnen.

Axelsson B. (2010). *Förluster – om sorg och livsomställning*. Stockholm: Natur&Kultur
ISBN: 978-91-27-11889-8

Broberg, M., Hagström, B. & Broberg, A. (2012). *Anknytning i förskolan: vikten av trygghet för lek och lärande*. Stockholm: Natur & Kultur.

Cullberg, J. (2006). *Kris och utveckling*. Stockholm : Natur&Kultur. ISBN: 978-91-27-11257-5

Dyregrov, A. (2007). *Sorg hos barn – en handledning för vuxna*. Upplaga 2:1, Studentlitteratur.
ISBN: 978-91-44-02993-1

Ellneby, Y. (1999). *Om barn och stress – och vad vi kan göra åt det*. Stockholm: Natur&Kultur ISBN:91-27-07731-4

Eriksson, E., Arnkil, T. (2006). *Ta upp oron – En handbok i tidiga dialoger*. Vaajakoski: Stakes. Handböcker 64. ISBN: 978-951-33-1845-1

Fahrman, M. (1993). *Barn i kris*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 91-44-37721-5

Holme, I. & Solvang, B. (1997). *Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund : Studentlitteratur. ISBN: 978-91-44-00211-8

Hwang, P. & Nilsson B. (2011). *Utvecklingspsykologi*. Stockholm:Natur och kultur.
ISBN: 978-91-27-13074-6

Karlsson, K. (2008). *Anknytning – om att tolka samspelet mellan föräldrar och barn*. Stockholm: Gothia förlag. ISBN: 978-91-7205-582-7

Patel, R. & Davidson, B.(2011). *Forskningsmetodikens grunder – Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 978-91-44-06868-8

Raundalen, M. & Schultz, J-H. (2007). *Krispedagogik – hjälp till barn och unga i kris*. Lund: Studentlitteratur. ISBN: 978-91-44-03741-7

Stakes (2005). *Grunderna för planen för småbarnsfostran – en korrigerad upplaga (version II)*. Helsingfors: Stakes.

Wennberg, B. & Wennberg, S. (2002). *Bortom nöd och lust – hur man överlever en skilsmässa*. Stockholm : Natur&Kultur. ISBN: 91-27-09406-5

ANHÅLLAN OM FORSKNINGSLOV

- BILAGA 1

Jag ansöker härmed om forskningslov för att genomföra intervjuer med personal inom dagvården för mitt lärdomsprov. Lärdomsprovet görs som en del av socionom(YH)- utbildningen som bedrivs vid Yrkehögskolan Novia, i Vasa. Mitt lärdomsprov skrivs inom ramen för *föreskolepedagogik*. Syftet med lärdomsprovet är att undersöka hur man som anställd inom dagvården kan bemöta och stöda ett barn och dess familj när föräldrarna skiljer sig. Mitt mål med intervjuerna är bl.a att undersöka vilka reaktioner personalen noterat bland barnen som följd av en skilsmässa och hur de i så fall gått till väga för att stödja det enskilda barnet.

Min preliminära tanke är att göra intervjuerna på tre olika daghem dit jag själv tar kontakt utifall att forskningslovet godkänts. Daghemmens namn och personalens identiteter framkommer ej i min undersökning, så intervjuerna är konfidentiella. Intervjuerna kommer att bandas in och därefter transkriberas av mig. Allt material från intervjuerna hålls inlåst och förstörs efter att lärdomsprovet godkänts.

Jag riktar min anhållan till Er som barnomsorgsledare och hoppas på positivt svar.

Tack på förhand!

Med vänlig hälsning

Isa Granqvist

Isa Granqvist har mitt godkännande att kontakta daghemmen för intervjuer.

Barnomsorgsledares underskrift: _____

Datum : _____

Information om intervju - BILAGA 2

Hej!

Mitt namn är Isa Granqvist och jag studerar till Socionom (YH) med fördjupningsstudier i förskolepedagogik, vid YrkesHögskolan Novia i Vasa. Som slutexamination har vi i uppgift att göra ett lärdomsprov som innefattar en egen undersökning. Syftet med mitt lärdomsprov är att undersöka hur man inom dagvården på bästa sätt bemöter och stöder ett barn vars föräldrar har beslutat att skilja sig. Jag har valt att utföra undersökningen genom intervjuer och vänder mig därför till Er som anställda, professionella inom dagvården.

Jag har fått forskningslov för att genomföra intervjuer på Er enhet och mitt mål är att intervjuerna ska äga rum i början av januari månad. För varje enskild intervju önskar jag reservera ca **40 minuter**. Från varje enhet önskar jag att **minst två** personer ställer upp på intervju och respondenterna får gärna ha olika yrkesbefattningar, t.ex. en barnträdgårdslärare och en barnskötare/närvårdare. Till enheten kommer jag på förhand skicka ut förberedande frågor som underlag för intervjun. Intervjuerna bandas in och transkriberas av mig och materialet förstörs sedan efter att lärdomsprovet är godkänt. Alla enheter och samtliga som intervjuas förblir anonyma och som studerande har jag även tystnadsplikt.

När lärdomsprovet är godkänt, presenterat och inbundet kommer jag att ge en kopia till barnomsorgsledaren i kommunen och lärdomsprovet kommer finnas till påseende för alla.

Om det finns frågor kan Ni kontakta mig : 0503594190

Isa Granqvist

12.11.2013 Vasa

- 1. Hur har Du upplevt att barn reagerar när dess föräldrars beslut att skilja sig blivit ett faktum? Vilka reaktioner lägger man märke till?**
- 2. På vilket sätt anser Du att man kan stöda barnet i dagvården?**
- 3. Hur ta till tals om man ser att barnet påverkas av föräldrarnas separation?**
- 4. Samarbete med föräldrarna? Har föräldrarna berättat om skilsmässan för er inom dagvården? Hur fungerar fostranssamverkan i ett sådant läge?**
- 5. Har barnen själva tytt sig till någon på daghemmet för att prata eller tanka närhet?**
- 6. Har Du någon gång hänvisat något barn eller dess föräldrar till någon annan instans för att få hjälp i samband med en skilsmässa? Ex. Familjeterapeut, psykolog etc...**
- 7. Har ni i personalen fått skolning i att bemöta barn i kris? Anser Du att det finns ett skolningsbehov?**
- 8. Tar krisplanen på dagis upp hur man kan möta barn i kris till följd av en skilsmässa?**